

Received: 09.06.2020

Accepted: 12.06.2020

Published: 14.06.2020

JOTS, 4/2, 2020: 306-375

Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Eser: Aksaraylı İsâ, Destân-ı İsmâîl [06 Mil Yz A 6823/5]

*A Literary Work of Old Anatolian Turkish Period: Aksaraylı İsâ, Destân-ı İsmâîl [06 Mil
Yz A 6823/5]*

Türkan KORKMAZ BULUT

İstanbul Rumeli University (İstanbul/Turkey)
E-mail: turkankorkmaz88@gmail.com

Aksaraylı İsâ lived in the XIVth century around Konya and Aksaray. It is understood from his works that he received a good education and was familiar with religious sciences. Only four of his works have survived today. If the literature is reviewed, new works may be revealed. The subjects he dealt with are about religion and morality. He aimed to popularize Islam and to explain some simple religious information to the public through his works. This study will focus on the story titled *Destân-ı İsmâîl* and it is based on the manuscript (06 Mil Yz A 6823/5) in the Ankara National Library. The work has the characteristics of Old Anatolian Turkish language. In this study, after literary and language studies, transcription of the text, in-language translation and index of the work will be given and fac-simile of the work will be added at the end of the study.

Key Words: Old Anatolian Turkish, Aksaraylı İsa, Destân-ı İsmâîl.

Şiraz'dan bir minyatür [1410-1411]
(Gülbenkyan Koleksiyonu, Lizbon)

1. Giriş

İsmail peygamber, Hz. İbrahim'in oğlu ve Kur'an'da adı geçen bir peygamberdir. *İsmail* kelimesiyle ilgili farklı görüşler olmakla birlikte kelimenin aslı İbranice *Yişmâ'él'* dir. Kelime, 'Tanrı işitir' anlamındadır. Tevrat'ta *Yişmael* kelimesi meleğin: "İşte sen gebesin ve bir oğul doğuracaksın ve onun adını İsmâil koyacaksın çünkü Rab sana olan cefayı işitti." (Tekvin, 16/11) sözünden hareketle İbranicede 'işitmek, bir dilek veya isteği kabul etmek' anlamına gelen *şâma* fiiline bağlanmaktadır. Tevrat'a göre İsmail, Hz. İbrahim'in Hacer'den ilk ve tek çocuğudur. Çocuğu olmayan Sare, cariyesi Hacer'i eşine vermiş ve İbrahim 86 yaşındayken ilk çocuğu İsmail doğmuştur. Tevrat'a göre İsmail 14 yaşındayken Sare İshak'ı doğurmuştur.

İsmail peygamberin adı, Kur'an'da 12 yerde geçmektedir. Annesi Hacer hakkında Kur'an'da bilgi bulunmamaktadır. Kur'an'a göre İsmail, babası İbrahim'in yaşlılık döneminde ve bir duası sonucunda dünyaya gelmiştir. İsmail, çok küçükken babası tarafından Kâbe'nin bulunduğu yere götürülmüştür. Kur'an'da kurban edilmek istenen çocuğun adı açıkça zikredilmese de İslami literatürde daha çok bu kişinin İsmail olduğuna inanılır. Daha sonra babası ile birlikte Kâbe'nin yapımında çalışmış ve babası tarafından bu kutsal mekânın temiz tutulmasında görevlendirilmiştir. Kur'an'a göre İsmail peygamber de seçilmiş bir peygamberdir ve ona da vahiy gelmiştir (Harman 2001: 76-77).

İsmail peygamber, Türk edebiyatında doğumu, çocukluğu, gençliği ve peygamberliği gibi yönleriyle ele alınmıştır. Özellikle annesi Hacer ile birlikte Mekke'de bırakılması, burada zemzem suyunun fışkırması, babası İbrahim tarafından Allah'a kurban edilmek istenmesi, buna razı olup sabır ve teslimiyet göstermesi ve Kâbe'nin inşaatında babası ile birlikte çalışmasından bahsedilmiştir. Türk edebiyatında Hz. İbrahim'i konu edinen eserlerin çoğunda Hz. İsmail'den de bahsedilmiştir. Hz. İsmail hakkındaki müstakil eserlerin bir bölümünü halk için yazılan manzum ve mensur dinî hikâyeler oluşturmaktadır. Bu eserlerde daha çok İsmail'in kurban edilmek istenmesi olayı ve onun teslimiyeti anlatılmaktadır (Uzun 2001: 80-81).

Aksaraylı İsbânın *Destân-ı İsmâ'îl* adlı mesnevisi de Hz. İbrahim'in Hz. İsmail'i kurban etmek istemesi olayını anlatmaktadır. Aksaraylı İsbân hakkında elimizde yazılı kaynaklara dayalı somut bilgiler yoktur. Konya, Aksaray çevresinde yaşamayı; Mevlâna ve oğlu Sultan Veled'i bazı eserlerinde övmesi (06 Mil Yz A 3881/5); eserlerini Eski Anadolu Türkçesiyle yazması, XIV. yüzyıl veya buna yakın bir dönemde yaşamış olduğunu ortaya koymaktadır. Aksaraylı İsbânın *Destân-ı İsmâ'îl* mesnevisinin Hz. İsmail konusunda Türk edebiyatında yazılmış ilk edebî eser olması büyük olasılıktır.

2. Eser Üzerine İncelemeler

2.1. Eser ve Eserin Adı

Eser, Arap harfli Türkçe ile yazılmış İslami dönem Türk edebiyatına ait kısa bir manzum halk hikâyesidir. Eser mesnevî nazım şekliyle ve aruz ölçüsünün *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilât* kalıbıyla yazılmıştır. Eser halk için yazıldığı için son derece sade, akıcı bir Türkçe kullanılmıştır. Bu tür eserler genelde Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerinde yazılmıştır. Henüz tam anlamıyla ölçünlü (standart) bir dil oluşmamış ve eserler halkın kullandığı dil ile yazılmışlardır. Türk dil tarihinde bu devreye Eski Anadolu Türkçesi denir. Aynı dönemi ifade etmek için Eski Osmanlı Türkçesi, Tarihî Türkiye Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi vb. ifadeler de kullanılmaktadır. Eser, halk için yazılmış kısa bir dinî hikâyedir. Bu dönemde yazılan eserlerin büyük çoğunluğu ümmet çağı edebiyatına uygun olarak İslami bir çizgidedir. Amaç halka bazı basit dinî bilgi ve hadiseleri edebiyat yoluyla aktarmak ve onlarda bir coşku ve dinamizm oluşturmaktır. Bu hikâyeler genelde meddah şairler tarafından köy, kasaba ve şehirlerde halk meclislerinde okunmak için yazılmışlardır. Bu meddah şairlerin o dönem edebiyatı bir araç olarak kullanarak dinî bir görev icra ettiklerini düşünmek de hiç yanlış olmayacaktır. Fakat o dönem yazılan bu eserler Anadolu'da Türkçe ile yazılmış ilk ürünleri meydana getirmiştir. Eserin ne zaman yazıldığı metinde belirtilmemiştir. Fakat hikâyenin diğer bir nüshasında yazarı açıkça belirtilmiştir: Aksaraylı Îsâ (Millî Kütüphane: 06 Mil Yz A 3881/5). Aksaraylı Îsâ'nın eserlerindeki dil özellikleri onun XIV. yüzyılda veya buna yakın bir dönemde eserler veren bir yazar olduğunu göstermektedir.

Eserin adı Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 6823/5 numaralı yazmada *Destân-ı İsmâ'îl* olarak belirtilmiştir. Eser mesnevi nazım şekliyle yazılmış dinî bir hikâyedir ve 128 beyitten oluşmaktadır. Eserin ikinci bir nüshası da Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 3881/5 numarada kayıtlıdır ve 90 beyitten oluşmaktadır. Hikâyenin adı ikinci nüshada da *Dâstân-ı İsmâ'îl* olarak kaydedilmiştir. Ancak hemen belirtelim ki buradaki *destan* terimi eski edebiyatımızda genelde hikâyeye ya da öykülemeye dayalı eserleri belirtmek için kullanılırdı. Mensur hikâyelerde bile *destan* adı görmek mümkündür. Eski edebiyatımızda bu türden pek çok kelime hikâyeye ya da tahkiyeye dayalı eserleri anlatmak için kullanılırdı (Korkmaz 2012: 160-164).

Eserin nüshaları ile ilgili daha geniş bilgiler ilgili bölümde verilecektir. Eserin nüshalarından hareketle hikâyeyi günümüz Türkçesine *İsmail'in Hikâyesi* olarak çevirmek mümkündür.

2.2. Eserin Konusu ve İçeriği

Destân-ı İsmâ'îl, İslami dönem Türk edebiyatına ait mesnevi tarzında yazılmış kısa bir halk hikâyesidir. Eser 128 beyitten oluşmaktadır. Eserde dinî ve ahlaki bir konu ele alınmıştır. Eserde İbrahim peygamber ile oğlu İsmail peygamberin yaşadığı “Allah yolunda oğlunu kurban etme” olayı işlenmiştir. İbrahim peygamber, gece gündüz Allah’a dua edip kendisine bir oğul vermesini isterdi. Eğer bu dileği gerçekleşirse Allah için en sevdiği şeyi kurban edeceğini söylemişti. Allah, İbrahim peygamberin duasını kabul edip ona İsmail’i bağışladı. Zamanla İsmail büyüdüktan sonra İbrahim peygamber düşünde Allah’ın ona: “Neden bizim için en sevdiğini kurban etmedin?” dediğini gördü. Hikâyede bu konu tahkiye edilmiş ve sonrasında gelişen olaylar anlatılmıştır.

İbrahim peygamber, İslam dini inançlarına göre “Hâlilullâh: Allah dostu” unvanını taşımaktadır. Hikâyede ondan bahsedilirken genelde *Hâlil* adı kullanılmıştır. Eserde özellikle ‘Allah dostu’ unvanı ile öne çıkarılmış ve bu şekilde anılmıştır. Kur’an’da kendisinden en çok bahsedilen peygamberlerden biridir. İslami kaynaklarda şeceresinde Terah’ın oğlu olduğu ve soyunun Nuh peygambere kadar dayandığı belirtilmektedir (Harman 2000: 269).

İsmail peygamber, Hz. İbrahim’in oğludur. Kur’an’da adı geçen ve çeşitli vesilelerle anılan bir peygamberdir. Eserde anne ve babasına bağlı bir insan olarak vafedilmiştir. Şeytan onu kandırmaya geldiğinde babasının Allah dostu olduğunu, yanlış iş yapmayacağını söylemişti. Eserde babasının onu Allah için kurban edeceğini öğrendiğinde tam bir teslimiyet gösteriyor ve Allah yolunda canını vermekten çekinmiyor. Kur’an’da on iki yerde adı geçmektedir. İbrahim peygamberin yaşlılık döneminde cariyesi Hacer ile evliliğinden doğmuştur ve ilk çocuğudur. Tevrat ve Hristiyan kaynaklarında İbrahim peygamberin kurban etmek istediği kişi İshak olarak açıklanır. İslami kaynaklarda da bu konuda ihtilaf olmakla birlikte Türk edebiyatında İbrahim’in Allah yolunda kurban etmek istediği kişi olarak İsmail peygamber ele alınır ve bu yönüyle işlenir. İsmail peygamber küçükken babası onu annesi ile birlikte Mekke’ye bugünkü Kâbe’nin bulunduğu bölgeye bırakmıştı. Daha sonra burada babası ile birlikte Kâbe’nin inşasında çalışmıştı. Ayrıca babası tarafından bu kutsal mekânı temiz tutmakla da görevlendirilmişti. Kendisi Allah tarafından peygamber olarak seçilmiş ve diğer peygamberler gibi kendisine de vahiy gelmiştir. İsmail peygamberin hayatı ile ilgili hadislerde çok az bilgi vardır; tarih, tefsir ve kısas-ı enbiya türü kitaplarda ise daha ayrıntılı bil-

giler bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in "Ben iki kurbanlığın oğluyum." hadisinde geçen iki kurbanlıktan biri İsmail peygamber diğeri ise babası Abdullah'tır (Harman 2001: 76-80).

Vasfi Mahir KOCATÜRK, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde "Manzum Dinî Destanlar" bölümünde bu türden hikâyelere değinerek hususi kitaplığında bulunan bir yazma üzerinden *İsmail Destanı* hakkında şu bilgileri vermiştir:

"Bu eserde kaynağı Tevrat olan meşhur konu işlenmiştir:

İbrahim Peygamber Allah'a yalvararak kendisine bir oğul vermesini istemiş ve buna karşılık en sevgili şeyini ona kurban edeceğini vadedmiştir. Çok geçmeden oğlu İsmail dünyaya gelir. Onu pek severek vaadini unuttur. Rüyasında Allah'ın hatırlatmasıyla yüz koç kurban ettiği hâlde vaadini yerine getirmemiş sayılır. Tanrı tarafından kulağına gelen bir ses sevdiğinin kurban edilmesini ve sözünden dönmemesini ister. En sevgili atlarını, develerini de kurban eder. Fakat vaadini yerine getirmemiş sayılır. Nihayet Tanrı kendisine İsmail'i boğazlaması gerektiğini bildirir.

İbrahim en derin babalık duygularına rağmen oğlunu Allah yolunda kurban etmeye karar verir. Kesmek üzere kıra götürür. Fakat boğazına sürdüğü bıçak kesmez. Bu sırada gökten bir koç iner, o kurban edilir, İsmail kurtulur.

Allah için her şeyin, en sevgili evladın bile feda edilmesi fikrini telkin eden hikâyeye hafif tasavvufi bir ruh eklenmiştir. Allah sevgisiyle birlikte gönle başka bir sevgi sığmaz, bütün başka sevgileri terk etmek gerektir.

İbrahim'in kurban etmeye karar verdiği oğluna karşı zaafı fakat bütün bunlara yine Allah sevgisinin galip gelişi, İsmail'in itaat ve masumiyetle boyun eğmesi, karardan haberi olmayan annesi Hacer'in oğluna sevgisiyle birlikte güveni ve Allah'a imanı sade, basit fakat patetik bir dille anlatılmıştır." (Kocatürk 2016: 121).

Eserde kıssada hisse olarak verilmek istenen mesaj Allah yolunda en sevdiğin şeylerden bile gerekirse vazgeçmek olarak belirtilebilir. İbrahim Peygamber, bu konuda Allah tarafından sınanmış ve bu sınavı başarıyla yerine getirmiştir. İsmail Peygamber de Allah emrine teslim olmuş, içindeki imanı ve Allah aşkını kanıtlamıştır.

2.3. Hikâyenin Olay Özeti

Cömertlik sultanı olan ve Allah tarafından kendisine Halil ismi verilen İbrahim peygamberin bir evladı yoktu. Geceleri uyuyamaz, ağlayarak Allah'a dualar eder ve kendisine bir evlat bahşetmesini gönülden dilerdi. Allah'a şöyle seslenirdi: "Allah'ım bana bir evlat ver, sana en sevdiğimi kurban edeyim". Bu dileği kabul oldu. Allah ona İsmail'i bağışladı. İbrahim peygamberin isteği yerine gelince Allah için beş yüz deve kurban etti. İsmail'i besleyip büyüttü.

Bir gün İbrahim peygamber uykuya daldığında bir rüya gördü. Yüce Allah ona rüyasında “Niçin sevdiğini benim için kurban etmedin?” diye seslendi. İbrahim peygamberin bütün develerinden daha çok sevdiği yüz devesi vardı ve sabah olur olmaz hepsini Allah yoluna kurban etti. Fakat o gece rüyasında Allah ona yine seslenerek: “Ey Halil, sevdiğini bize kurban etmedin, verdiğin sözde durmadın” dedi. İbrahim peygamberin sevdiği yüz seçkin atı vardı, onların da hepsini sıra sıra kesti ve bütün sevdiklerimi Allah için bağışladım, verdiğim sözde durdum diye düşündü. Ancak o gece rüyasında Allah yine kendisine seslendi: “Ey Halil, verdiğin sözde durmadın, sevdiğini bize bağışlamadın. Senin sevdiğin İsmail’dir. Onu sana biz verdik, şimdi sen de onu bize geri ver. At, deve kesmeyi bırak ve İsmail’i bizim için kurban et.” Halil uykudan uyandığında korkudan onu titreme tuttu. O gece tam yetmiş kez bu rüyayı gördü. İsmail için çok ağladı ve bu işin yapılması gerektiğini, Allah’ın emrinin yerine getirilmesi gerektiğini anladı.

İbrahim peygamber, eğer bunu İsmail’in annesine söylesse içine ateş düşeceğini bildiği için gerçeği ona söylemeyip bir dostun düğününe gideceğini ve İsmail’i de yanında götürüleceğini söyledi. Hacer’den İsmail’in başını yıkamasını, saçlarını taramasını ve temiz elbiseler giydirmesini istedi. Annesi Hacer; İsmail’in ellerini kınaladı, saçlarını taradı ve temiz elbiselerini giydirdi. İsmail’i babasıyla gönderirken ona sarıldı, gözlerinden öptü ve yüzünü yüzüne sürerek: “Sakın babandan ayrılma, benim bu dünyadaki ümidim sensin. Çabucak gidip gel, gözümü yollarda bırakma” dedi.

İbrahim, İsmail’i alıp gidince lanetlenmiş şeytan yaşlı bir ihtiyar kılığında girerek Hacer’in yanına gelir ve ona: “Sen ne yaptın? Kendi elinle oğlunu gurbete gönderdin. Gidip bir daha dönmeyecek. Onun tatlı sözlerini bir daha duymayacaksın ve güzel gözlerini bir daha görmeyeceksin. Babası onu kesmeye götürdü” dedi. Hacer: “Sen ne söylüyorsun, babası onu neden kessin?” der. Şeytan cevap verir: “Allah ona oğlunu kesmesini emretti. Onun bu sözü yerine getirmesi ve Allah’ın buyruğuna uyması gerek. Bu sebeple oğlunu kesecek.” Bunu duyan Hacer: “O, Halil’dir. Allah dostudur. Kötü işi asla yapmaz. Allah buyruğu ne ise onu yerine getirir. Arada yol kesen ve kötü iş yapan sensin” der. Aradığını burada bulamayan şeytan bu sefer de İsmail’in yanına gider ve ona şöyle söyler: “Ey İsmail, baban seni kesmek için bıçağını biledi. Zavallı annen bunu duyunca gözyaşları içinde kaldı ve seni geri çağırman için beni yolladı. Babanla gitme, geri dön.” Bunu duyan İsmail: “Ey ihtiyar, bu senin söylediklerin nasıl sözlerdir? Allah, babamı Halil diyerek övmüştür. Hangi peygamber oğlunun kanını döker? Benim babam beni çok sever ve dünyayı benim gözümle görür. Yürü git buradan, beni oyalama.” der. Şeytan, babasının onu keseceğini söyleyince İsmail öfkelenir ve bir taş alıp

fırlatarak onun gözünü çıkarır. İsmail, babasının yanına giderek: “Baba, kocaman sakalı olan bir ihtiyar gördüm. Baban seni kesmeye götüreceksin, geri dön, dedi. Ben de öfkelenip taşı fırlattım ve onun sağ gözünü çıkardım. Bu davranışım doğru mudur, bilmiyorum.” dedi. Babası İbrahim: “O, şeytandı. Onun fitnesi ve hilesi çoktur. Sen onu dinleyerek geri dönmedin ve doğru yoldan ayrılmadın, akıllı kişi asla şeytana uymaz.” dedi.

İbrahim ve İsmail bu konuşmalardan sonra çöl yoluna düşüp تنها bir yere geldiler. İbrahim ağlayarak içinden şunları geçirdi: “Allah’ım, İsmail benim ciğerparemdir. Onu kesmeye nasıl dayanayım, onun güzel yüzünü nasıl kana boyayayım?”. Allah’ın emrini yerine getirmekten başka çaresi olmayan İbrahim bıçağını yetmiş kez oğluna sürdü fakat elleri titredi bir kılını bile kesemedi. Bunu gören İsmail: “Ey baba, merhamet gözdedir, sana bakarsam bana kıyamazsın ve beni kesmeye dayanamazsın. O yüzden gözlerimi bağla ve yüzümü yere doğru kapat. Bıçağını biledikten sonra ellerimi de bağla, yanlışlıkla sana dokunursam yarın kıyamet gününde cehennem ateşinde yanarım. Senden bir isteğim de şudur ki: Kanlı gömleğimi anneme gösterme.” dedi.

İsmail, vasiyetini bitirdikten sonra dizlerinin üstüne çöktü. Babası nergis gözlelerini bağladı. Elleri ve ayakları da bağlanan İsmail, bunu görünce hâline çok üzüldü ve ağlayarak babasına şöyle dedi: “Ey baba, ben asi değilim, neden ellerim bağlı olsun. Ellerimi ve ayaklarımı çöz. Oğlun İsmail sana karşı gelmez.” Bunun üzerine babası ellerini çözdü. İsmail boynunu uzattı ve babası bıçağı yetmiş kez onun boğazına sürdü fakat bıçak bir türlü kesmedi. Halil öfkelenerek bıçağı taşa vurdu ve taş baştan başa kesildi. Bunu görünce: “Ey asi bıçak, neden taşı kestin de bu işi tamamlamadın?” diye sordu. Bıçak dile gelip: “Ey Halil, Allah İsmail’in bir kılını bile kesmememi emretti. Herkes onun buyruğunu tutmak zorundadır, nasıl keseyim?” dedi.

Halil, bıçaktan bu cevabı işittiği sırada Yüce Allah Cebrail’e seslendi: “Çabucak İsmail’e kurbanı yetiştir ve kendini bizim için feda etmek isteyen bu canı kurtar.” Bunu duyan Cebrail kurban etmek için bir koç getirdi. Allah İbrahim’e seslendi ve: “Ey Halil, düşün yerine geldi.” dedi. İbrahim de: “Ben oğlumun kurban etmedim ve sözümde durmadım. Düşüm nasıl yerine gelebilir ki?” diye karşılık verdi. Allah tekrar seslenerek: “Ey İbrahim, bizim için oğluna bıçak sürdün. Senin dostluğun bizim katımızda gerçek oldu ve Allah’ın emri yerine geldi. İsmail’in derdine derman bulundu. Sen de Allah’tan lütufta bulunarak bıçağı kendi nefesine çalma.” dedi.

Hikâyenin en sonunda yazar, sözün burada bittiğini söyler ve Allah peygamberi Mustafa’nın ruhu için salavat getirilmesini ister.

2.4. Kahramanlar-Karakterler-Üçüncü Kişiler

Hikâyedeki kişiler ve diğer varlıklar hikâyedeki önem sırasına göre belirtilecektir.

1. İbrahim

İbrahim peygamber, bu hikâyenin iki kahramanından biridir. Bir oğlu olması için gece gündüz Allah'a yalvarırdı. Eğer bir evladı olursa "En sevdiğimi kurban edeceğim." demişti. Çok geçmeden bir oğlu olur, oğlu zamanla büyür. İbrahim peygamber düşünde Allah'ın: Neden sözünde durmadın, neden en sevdiğini bize kurban etmedin" dediğini görür. Hikâyeye, İbrahim peygamberin Allah'a olan dostluğunun sınanması üzerine kuruludur. İbrahim peygamber Allah'a son derece bağlı ve sözlerine sadık bir insandır. Bu nedenle hikâyede ondan bahsedilirken genellikle *Hâilullâh* veya *Hâil* unvanı kullanılmıştır.

İbrahim peygambere düşünde en sevdiğini kurban etmesi bildirilince hiç tereddüt etmemiştir. Ne kadar koyunu, koçu, atı, devesi varsa hepsini Allah yolunda kurban etmiştir. Ancak düşünde her seferinde en sevdiğinin bunlar olmadığı söylenmiş ve bunları bırakarak oğlu İsmail'i kurban etmesi istenmiştir. İbrahim peygamber bu işin Allah'ın emri olduğunu anlayıp ne kadar üzülse de gereğini yerine getirmek istemiştir. Oğlunu en güzel kıyafetlerle giydirip çölde تنها bir yere götürüp durumu oğluna anlatmıştır. Oğlu Allah'ın emrine teslimiyet göstermiş fakat İbrahim peygamber bıçağı sürdüğünde bıçak onun bir kılını bile kesmemiştir. İbrahim peygamber Allah'ın emrini yerine getiremediği için çok öfkelenerek bıçağı taşa vurmuştur. Daha sonra gökten Cebrail bir koç getirmiş ve onun kurban edilmesini istemiştir. Böylelikle İbrahim peygamber, Allah'a karşı olan dostluğuyla sınanmış ve bunu başarmıştır. Hikâyede oğlu İsmail ve eşi Hacer'e değinilmiş ailesinden olan başka kimseye değinilmemiştir.

2. İsmail

İsmail peygamber hikâyenin iki kahramanından biridir. Hikâyenin adı onunla anılmıştır. Fakat bazı nüshalarda *Kıssa-i İsmail ve İbrahim* denilir ki bu durum hikâyenin iki önemli kişisini göstermesi açısından önemlidir. İsmail peygamber, babası İbrahim peygamberin Allah'tan evlat dilemesi sonucu doğmuştur. Biraz büyüdükten sonra babasının düşünde en sevdiğinin İsmail olduğu ve onu kurban etmesi gerektiği söylenmiştir. Babası, annesinden onu yıkaması ve en temiz giysileri giydirmesini bir dostunun düğününe gideceğini söyler. Babası İsmail'le yolda giderken şeytan bir yaşlı kılığında İsmail'i yoldan çıkarmaya çalışır ve babasının kendisini kesmeye götürdüğünü

söyler. İsmail, babasının Allah dostu olduğunu ve kendisini çok sevdiğini söyler. Şeytan ısrar edince bir taş atarak onun sağ gözünü çıkarır. Günümüzde söylenen “Bir gözü kör şeytan” sözü bu dinî olaydan yadigâr kalmıştır. İsmail peygamber daha sonra bu durumu babasına anlatır, babası da o gördüğünün şeytan olduğunu onun işinin fitne ve fesat olduğunu söyler.

Babası, İsmail peygamberi تنها bir yere götürüp ona durumu anlatınca Allah'ın emrine teslimiyet gösterir. Önce ellerini ve ayaklarını bağlatır, sonra babasına ben asi değilim, oğlun İsmail sana karşı gelmez, der. Babası bıçağı sürdüğünde hiç kendini oynatmaz. Bu durum babasına olan güveninin ve onun doğru olan şeyi yaptığına inanasından kaynaklanmaktadır. Hikâyede İsmail peygamberin babası ve annesine olan güveni tamdır. İyi ve sadık bir evlattır. Hikâyenin iki nüshası onun adıyla anılmıştır. Bu hikâye aslında onun hikâyesidir.

3. Hz. İsmail'in Annesi Hacer

Hikâyede Hacer, İsmail'in annesidir. Babası onu götürüleceği zaman oğlunu yıkayıp, tarayıp en güzel elbiselerini giydirir. Oğluna çabuk git gel, sen benim bu dünyadaki umudumsun; yollarına baktırma, der. Eşine karşı olan inancı ve güveni tamdır. Oğlunu babasından ayrılmaması konusunda tembih eder. Babası ve oğlu yola koyulduktan sonra ilk olarak şeytan onun yanına gelir ve durumu anlatır. Hacer; o Allah'ın dostudur, yanlış iş yapmaz, arada yol kesen sensin, der. Şeytan ondan umduğunu bulamaz ve oradan uzaklaşır. Hikâyede Hacer'le ilgili bundan başka anlatım yoktur.

4. İblis (Şeytan)

Bu hikâyenin kötü kişisi İblis'tir. Hikâyede kişileştirilmiştir. İki yerde karşımıza çıkar. Önce Hacer'in yanına giderek İbrahim'in İsmail'i kesmeye götürdüğünü söyler. Hacer'in eşine karşı olan inancı sarsılmaz, ona haddini bildirerek oradan gönderir. Oradan istediğini bulamayan İblis bu defa yaşlı bir adam kılığına girerek İsmail'i kandırmaya çalışır. Fakat İsmail, babasına karşı olan sevgisinden taviz vermez. İblis'in ısrar etmesi sonucu bir taş alıp ona atar ve onun sağ gözünü kör eder. İblis, hikâyede insanlara karşı kötülük yapmak isteyen ve onların aralarını açmak isteyen bir karakterdir. Her türlü kötülüğün kaynağıdır. Hikâyeye göre kılık değiştirebilmesi olağanüstü özellikleri olduğunu göstermektedir. İblis, hikâyede insanlarla konuşan, kılık değiştirebilen bir karakterdir.

5. Bıçak

Bıçak hikâyede kişileştirilmiş ve konuşurulmuştur. İbrahim peygamber bıçağı oğluna sürdüğünde İsmail'in bir kılını bile kesmez. İbrahim peygamber sinirlenip onu taşa attığında taşı baştan başa keser. İbrahim peygamber ona neden böyle yaptığını sorunca Allah emri böyledir, herkesin ona uyması gerek olduğunu söyler.

6. Cebrail

Cebrail, dinî hikâyelerde Allah'ın mesajlarını, emirlerini peygamberlere ve insanlara taşıyan büyük melektir. Bu hikâyenin sonunda Allah'ın emri ile kurban edilmek üzere bir koç getirerek İbrahim peygambere Allah'ın İsmail'i bağışladığını, Allah'ın emrinin yerine geldiğini söyler.

Bundan başka hikâyede İslam dinine göre her şeyin yaratıcısı olan Allah konuşurulmuştur. Fakat Allah kavramını bir kişi ya da karakter olarak telakki etmemiz mümkün değildir. Her şeyin yaratıcısı, mutlak varlık olan, ebedî ve ezelî olan Allah'tır. Allah, hikâyeye göre 72 kez İbrahim peygamberin düşünme girmiş ve ona "En sevdiğini neden bizim için kurban etmedin?" demiştir. Son düşte yine bu en sevilen şeyin İsmail olduğunu, dostluk için onun kesilmesi gerektiğini söylemiştir. Hikâyedeki ana konu Allah'ın emrinin yerine getirilmesi üzerine kurgulanmıştır. Hikâyenin sonunda yüce Allah, kendini teslim eden İsmail'i bağışlamış ve onun yerine kesilmesi için Cebrail'le birlikte bir koç göndermiştir. Hikâyede dinî anlamdaki hisse Allah'a bağlı olmak ve onun emrine teslim olmaktır. Hikâyenin başlangıcı Allah'ın emrini tatbik etmek üzere başlamış, sonuç yine Allah'ın emri ile olmuştur.

2.5. Eserdeki Mekân ve Zaman

Eserde hikâyenin yer ve zamanı belirtilmemektedir. Bu durumda yazılı kaynaklardaki bilgileri taramak gerekmektedir. Tevrat'a göre Hz. İbrahim'in İshak'ı kurban etmeye götürdüğü yer *Moriya* (*Moriyya*, *Moriyâh*, *Moriah*) diyarıdır. *Moriah* kelimesinin etimolojisi ve nereye delalet ettiği bilinmemektedir. Bir yoruma göre *Moriah* 'uzaktan görülebilen' yani 'yüksek yer' demektir. Yahudi geleneği *Moriah* diyarını, kurban yeri olan *Moriah* Dağı ve Kudüs'teki tapınak tepesi ile aynileştirmektedir. Ahd-i Atîk'te (Tevrat) geçen bir *Moriya* Dağı vardır. Bu dağ, Hz. Süleyman'ın mabedini yaptığı tepenin adıdır. Tarihçi Josephus'a göre bu tepe İshak'ın kurban edilmek istendiği *Moriah* diyarının dağıdır (Harman 2001: 80).

İslami kaynaklar, Hz. İbrahim'in İsmail'i 2 yaşındayken annesi Hacer ile birlikte henüz bir yerleşim yeri olmayan Mekke'ye getirdiğini belirtir. Hz. İbrahim, onları

Mekke'ye bırakmış, onları koruması için Allah'a dua ederek oradan ayrılmıştır. Yaşadıkları yer bugünkü Kâbe'nin yakınlarıdır. İsmail'in kurban edilmek istenmesi olayı da buraya yakın bir tepe de gerçekleşmiştir (Harman 2001: 78). Fakat Yahudi kaynakları İsmail'in İshak doğduktan kısa bir süre sonra 14 yaşındayken evden ayrılıp annesi Hacer ile birlikte önce Beer-şeba, sonra Paran çölüne gittiklerini belirtmektedirler. Annesi İsmail'i burada Mısır diyarından bir kadın ile evlendirir (Harman 2001: 76).

Hikâyenin zamanını tespit etmek ise çok daha güçtür. Kaynaklara göre İsmail peygamber doğduğunda Hz. İbrahim 86 yaşındaydı ve Kenan diyarında yaşamaktaydı. Kaynakların tahlil edilmesiyle ortaya çıkan yaygın görüşe göre MÖ 2200-2000 yılları arasında yaşamıştır (Harman 2000: 267). Bazı kaynaklar, Hz. İbrahim'in Babil kralı Hammurabi'nin çağdaşı olduğunu belirtirler (Hammurabi'nin doğum ve ölüm tarihleri MÖ 1810-1750 olarak belirtilmektedir). Hikâyede belirtilen İsmail'in kurban olarak kesilmek istenmesi olayı da bu dönem içinde ve Hz. İbrahim'in yaşlılık zamanında meydana gelmiştir.

2.6. Eserin Nüshaları

Eserin şu anki bilgilerimize göre bilinen iki yazma ve bir basma (taş baskı) nüshası vardır. Yazma nüshalar Ankara Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'na kayıtlıdır. Basma nüsha ise *Hikâye-i Mevlidü'n-Nebî* (İstanbul, 1311) adlı eserin sonundaki manzum metinler içindedir.

1. 06 Mil Yz A 6823/5 Nüshası (Asıl Nüsha)

Bu nüsha çalışmada kullandığımız esas nüshadır. Ankara Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 6823/5 numarada kayıtlıdır. Eser 128 beyitten oluşmaktadır ve mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Bu nüshada eserin yazarı açıkça belirtilmemiştir. Fakat aynı hikâyenin diğer bir nüshasında 89. beyitte yazar adı açıkça Aksaraylı İsmâ olarak kaydedilmiştir (bk. 06 Mil Yz A 3881/5). Bu nüsha eserin elimizdeki en iyi ve en ayrıntılı nüshasıdır. Diğer nüshadan 38 beyit daha fazladır. Son derece güzel ve okunaklı bir harekeli nesih yazısı ile yazılmıştır. Eserin adı yazmada *Destân-ı İsmâ'îl* olarak geçmektedir.

Eser, yazmanın 17b-21b varakları arasında kayıtlıdır. Yazmada eserin telif veya istinsah tarihi ile ilgili hiçbir bilgi yoktur. Yazmanın iç ve dış ölçüleri 206x150 mm (160x93 mm) şeklindedir. Harekeli nesih yazısı ile her sayfa 14 satır yazı vardır. Kâğıt türü Abadî kâğıttir. Yazma şemseli, köşebendli, yıpranmış desenli, kâğıt kaplı mukavva bir cilt içindedir. Eser dinî ve ahlaki konulu manzum bir halk hikâyesidir. Yazmanın

şirazesini dağınık, söz başları kırmızıdır. Yazma, 1992 yılında Abdülmecid Güldü'den satın alma yoluyla Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'na girmiştir. Yazmada mesnevi nazım şekliyle yazılmış dokuz manzum halk hikâyesi vardır.

Yazmanın dil özellikleri onun XVII.-XVIII. yüzyıl veya daha sonraki bir dönemde istinsah edildiğini gösteriyor. Çünkü eser Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılmasına rağmen o dönemde sadece yuvarlak şekilli olan birçok ek yazmada hem düz, hem yuvarlak olarak iki şekilde de görülmektedir. Halk hikâyeleri ile ilgili yazmalar genelde halk arasında yaşamış ve muhafaza edilmiştir. Bu nedenle bu tür yazmalardaki en büyük dil özelliği birden fazla dönemin dilini yansıtmalarıdır. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılan eserler sonraki dönemlerde istinsah edilirken istinsah edildiği dönemin dili ve dilin kullanım şekli de eserlere yansımıştır.

Yazmada bulunan hikâyeler sırasına göre şu şekildedir: 1. *Dâstân-ı Serencâm* 2. *Dâstân-ı Şuhmâ* (yazmada yanlış olarak *Dâstân-ı Şehinşâh* olarak verilmiştir.) 3. *Dâstân-ı Geyik* 4. *Dâstân-ı Kesikbaş* 5. *Dâstân-ı İsmâ'îl* 6. *Dâstân-ı Cimcime Sultân* 7. *Dâstân-ı İbrâhim Edhem* 8. *Dâstân-ı Kız* 9. *Dâstân-ı Hibâl*.

Eserin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

001 şöyle tefsir içinde hâlile
yalvarurdu dün ü gün dârü'l-celile

090 bunların ışığına hatm olsun kelâm
vir şalavât muştâfâya ve's-selâm

Çalışma, eserin 06 Mil Yz A 6823/5 numaralı yazma nüshasına dayandığı için bu nüsha üzerine diğer başlıklar altında ayrıntılı incelemeler yapılacaktır.

2. 06 Mil Yz A 3881/5 Nüshası

Bu nüsha eserin ikinci yazma nüshasıdır. Eserin 62a-65b varakları arasındadır ve 90 beyittir. Her iki yazma nüsha aynı kaynaktan gelmektedir ve birbirine benzer nüshalardır. Ancak bu nüsha 90 beyittir ve diğer nüshaya göre beyit sayıları azalmıştır. Kalan beyitlerde çalıştığımız nüsha ile tam olarak paralel değildir. Her iki nüsha üzerinde yaptığımız incelemelerden çıkan sonuç, bu iki nüshanın tenkitli metin için uygun olmadığı ve ayrı ayrı çalışılması yönündedir.

Eser adı bu yazmada *Destân-ı Hazret-i İsmâ'îl* şeklindedir. Bu nüshanın en önemli özelliği yazar adını içermesidir. Buna göre eserin yazarı Aksaraylı İsmâ'dır. Eserin dil özellikleri Aksaraylı İsmâ'nın XIV. yüzyıl veya buna yakın bir dönemde yaşadığını ortaya koymaktadır. Eser, Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşımakla birlikte diğer

nüsha gibi geç dönemde istinsah edildiğinden dolayı sonraki dönemlerin dil özellikleri de esere yansımıştır. Bu durum bu türden pek çok eserde görülen bir özelliktir.

Eser, yazmanın 62a-65b varakları arasında beşinci hikâye olarak kayıtlıdır. Her sayfada harekeli nesih yazısıyla yazılmış 13 satır bulunmaktadır. Eserin iç ve dış ölçüleri şu şekildedir: 225x158 mm (183x113 mm). Eserin kâğıt türü Suyolu filigranlı kâğıttır. Eser ciltsizdir, söz başları kırmızıdır ve yapraklarda yer yer rutubet lekeleri vardır. Yazmada telif veya istinsah tarihine ait herhangi bir kayıt yoktur.

Bu yazmada bulunan hikâyeler sırasına göre şöyledir:

1. Dâstân-ı Kesikbaş
2. Dâstân-ı Güvercin
3. Dâstân-ı Geyik
4. Mevt-i Muhammed-nâme
5. Dâstân-ı Hazret-i İsmâ'îl
6. Dâstân-ı Hatûn 7. Dâstân-ı Ejderhâ
8. Dâstân-ı Cincime Sultan
9. Dâstân-ı Muhammed (Yazmada yanlış olarak Dâstân-ı Muhammed Hanefî yazılmıştır.)
10. Dâstân-ı Hazret-i İbrâhim
11. Dâstân-ı Fatıma.

Eserin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

- 001 şöyle tefsîr içinde hâlile
yalvarurdı dün ü gün dâri'l-celile
- 090 bunların ışığına hatm olsun kelâm
vir şalavât muşafâya ve's-selâm

3. Basma (Taşbaskı) Nüsha: Hikâye-i Mevlidü'n-Nebî, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye 1311 [1895-96], 1323 [1907-08].

Süleyman Çelebi'nin *Mevlidü'n-Nebî (Vesiletü'n-Necât)* adlı eserinin bazı basma nüshalarının sonunda halk meclislerinde okunan bazı dinî ve ahlaki hikâyeler de vardır. Bu hikâyelerden biri de *Kıssa-i İsmâ'îl ve İbrâhîm Aleyhi's-selâm* adlı hikâyedir. Bu hikâye yukarıda iki nüshasını verdiğimiz hikâye ile aynı konuyu anlatan hikâyedir.

Yani, İbrahim peygamberin oğlu İsmail'i Allah'a verdiği söz doğrultusunda kesmeye çalışması ve hikâyenin sonunda Allah'ın emri ile Cebrail'in bir koç getirmesi olayı.

Eser, basma (taş baskı) nüshanın 34-38. sayfaları arasında ve toplam 81 beyitten oluşmaktadır. Yukarıdaki iki yazmanın 128 ve 90 beyitten oluştuğu düşünülürse bu nüshada anlatılanlar daha da kısaltılmış durumdadır. Eser harekeli bir nesih yazı ile her sayfada 21 satır olarak yazılmıştır. Eser Matbaa-yi Osmaniye'de 1311 [1895-96] ve 1323 [1907-08] yıllarında basılmıştır. Eser toplam 48 sayfadır.

Nüshada *Mevlidü'n-Nebî* den başka şu eserler vardır:

1. Vefât-ı Fâtıma
2. Hikâyet-i Geyik
3. Hikâyet-i Gügercin
4. Kıssa-i İsmâ'îl ve İbrâhîm Aleyhi's-selâm
5. Hikâyet-i Kesik Baş
6. Hikâyet (Dinî bir hikâye)
7. Hikâyet-i Deve ve sonda bir hatime duası.

Eserin ilk ve son beyitleri şu şekildedir:

- 01 evvel allâh adını yâd idelim
şoñra dönüp söze bünyâd idelim
- 081 bunda hâtm oldı bu kışşa ey hümâm
muştafânıñ rûhına bî-hâd selâm

Bu nüshalar dışında, Türk ve dünya kütüphanelerindeki yazmalar arasında Aksaraylı İsâ'nın *Destân-ı İsmail* hikâyesinin değişik nüshaları ortaya çıkabilir. Fakat şunu da belirtmek gerekir ki gerek Hz. İbrahim gerekse Hz. İsmail ile ilgili eserler birbirinin içine geçmiş durumdadır. Bu konudaki yazmaların derlenmesi ve tasnif edilmesi bu çalışmayı aşan başlı başına ayrı bir çalışmanın konusudur.

2.7. Eserin Kaynağı

Aksaraylı İsâ'nın *Destân-ı İsmâ'îl* mesnevisi Arap-İslam kaynaklı bir eserdir. İslam dini ile ilgili bu türden pek çok eser Türk edebiyatında hikâyeleştirilmiştir. Kur'an'da Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmek istemesi olayı isim verilmeksizin Sâffât suresinde anlatılmıştır. Buna göre İbrahim, putperest kavmi tarafından atıldığı ateşten kurtulup

onlardan ayrıldıktan sonra hiç çocuğu olmadığı için Allah'tan sâlih bir evlat ister ve kendisine akıllı, iyi huylu bir erkek çocuk müjdelendir. Çocuk babası ile birlikte yürüyüp gezecek çağa gelince İbrahim'den oğlunu kurban etmesi istenir. Bunu oğluna bildirince oğlu emredileni yapmasını söyler, emre boyun eğip sabredenlerden olacağını söyler. İbrahim, oğlunu kurban etmeye teşebbüs eder fakat Allah tarafından tâbi tutulduğu bu sınavdan başarılı olur; oğlunun yerine kurban olarak gökten bir koç gönderilir, böylece oğlu da kurtulmuş olur (Harman 2001: 78).

Kurban edilecek çocuğun adının Kur'an'da bildirilmemesi, diğer taraftan Tevrat'ta, Yahudi ve Hristiyan geleneğinde bunun İshak olarak kabul edilmesi Müslümanlar arasında da görüş farklılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bir kısmı İsmail'in, bir kısmı da İshak'ın kurban edilmek istendiğini ileri sürmüştür. Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, Alkame b. Vakkâs, Kâ'b el-Ahbâr, İkrime el-Berberî, İbn Cerîr el-Taberî ve Suyûtî İshak'ın kurban edilmek istendiğini; Ebu't-Tufeyl, Saîd b. Müseyyeb ve daha başkaları da İsmail'in kurban edilmek istendiğini söylemişlerdir. Hz. Ali, İbn Abbas, Ebu Hureyre, Hasan-ı Basrî, İbn Ömer, Mücâhid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Suddî ve Katâbe b. Diâme'den de her iki görüş yönünde rivayetler nakledilmiştir (Harman 2001: 78).

Tevrat'ta ise kurban edilmek istenenin İshak olduğu belirtilir. Olay aktarılırken Allah'ın İbrahim'i imtihan ettiği ve "Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshak'ı al ve Moriya diyarına gir ve orada sana söyleyeceğim dağların biri üzerinde onu yakılan kurban olarak takdim et." dediği nakledilir (Tekvîn, 22/1-19), (Harman 2001: 79).

Türk edebiyatında İbrahim ve İsmail Peygamberler ile ilgili anlatılan kıssalarda kurban edilmek istenen kişi İsmail olarak geçmektedir. Türk edebiyatında işlenen konular Kur'an'a, hadislere ve bunlar dışındaki İslami literatüre uygundur. İslami kaynakların bazıları da kurban edilmek istenenin İshak olduğunu belirtse de Türk kültüründe bu konuda İsmail Peygamber ile ilgili rivayetler öne çıkmıştır.

Kur'an-ı Kerîm'de İbrahim Peygamber'in oğlunu Allah yolunda kurban etmek istemesi olayı isim verilmeksizin Sâffât suresinde 99-111. ayetlerde anlatılmıştır. Bu ayetlerin meali şu şekildedir:

(99) İbrahim bu felaketlerden kurtulduktan sonra "Ben durmayıp Rabbimin emrettiği yere gideceğim. O beni doğru yola götürür." dedi. (100) Sonra "Ya Rab! Bana hayırlı bir oğul bahset." diye niyazda bulundu. (101) Biz de ona yavaş bir civan müjdededik. (102) Vaktaki o civan babasıyla çalışabilecek bir yaşa bastı. İbrahim ona şöyle dedi: "Oğlum! Ben bir rüya gördüm: Seni boğazlıyorum. Bak sen buna ne diyeceksin?" Oğlu dedi ki: "Baba! Emrolunduğunu yap, inşallah beni sabırlılar arasında göreceksin." (103) Vaktaki her ikisi kazaya boyun eğdiler, babası oğlunu alını yere gelmek üzere yatırdı. (104) Biz de ona nida ettik: İbrahim! (105) Rüyanın iktiza ettiği şeyi hakkıyla yaptın, biz iyi iş edenlere böyle mükâfat veririz. (106) Hakikaten en belîğ bir imtihan işte budur.

(107) Ona oğluna bedel büyük bir koç verdik. (108) Sonra gelenler arasında İbrahim hakkında iyi bir nam bıraktık, (109) İbrahim'e selam olsun. (110) Biz iyi iş edenlere böyle mükâfat veririz. (111) Çünkü o, bizim mümin kullarımızdandır (İzmirli 1977: 450-451).

Türk edebiyatında yazarların bu olayı kendi hayal güçleri ile birleştirip kurgulamaları edebiyat sanatı açısından gayet doğaldır. Etkili, güzel ve sanatsal bir anlatım için bu gereklidir de. Eserde anlatılan olaylar İslami literatüre uygundur fakat incelenen nüshalar arasında bazı küçük ayrıntılar vardır. Bu da halk arasında yüzyıllarca okunup anlatılan bu eserler için normal bir durumdur. Bu tür ayrıntılar bazen artarak aynı eser için varyant noktasına kadar gelir. Bu tür hikâyeler belli bir noktadan sonra yazarın elinden çıkar ve insanlar arasında yüzyıllarca halk hikâyeleri olarak okunup anlatılırlar.

2.8. Eserin Yazarı Aksaraylı İsâ

Eserin yazarı çalıştığımız nüsha olan 06 Mil Yz A 6823/5 nüshasında geçmemektedir. Fakat bu eserin diğer bir nüshası olan 06 Mil Yz A 3881/5 nüshasının 89. beytinde açıkça belirtilmiştir:

089 işbu sözi süleymân bülbüli
 aksaraylı 'isâ yârün çulu

“Bu sözü söyleyen Süleyman'ın bülbülüdür, Aksaraylı İsâ Allah'ın kuludur.”

Aksaraylı İsâ'nın eserin dil özelliklerinden ve bu türlü hikâyelerin en yaygın olduğu dönemden hareketle XIV. yüzyılda veya buna yakın bir zamanda yaşadığı düşünülmektedir. Aksaraylı İsâ'ya nispet edilen eserler şu şekildedir:

1. Hikâyet-i Şuhmâ

2. Miraçnâme: *Miraçnâme* nüshalarında Aksaraylı İsâ'nın adı geçmemektedir. Metin Akar, tarafından başka bir eserden hareketle bu eserin Aksaraylı İsâ'ya ait olduğu belirtilmiştir (Akar 1987: 155-157).

3. Dâstân-ı İsmail

4. Kıssa-i İbrahim

Aksaraylı İsâ'nın eserleri ümmet çağı edebiyatına uygun olarak genellikle İslami bir çizgide, dinî ve ahlaki konular üzerinedir. Yazar İslam dini ile ilgili bu türden konuları işleyerek halk meclislerinde icra etmiş olmalıdır. Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında bu tür hikâyeler anlatan çok sayıda meddahlar vardı. Aksaraylı İsâ da bir meddah şair olmalıdır. Adında anlaşıldığı üzere Konya ve Aksaray çev-

resinde yaşamıştır. Bazı eserlerinde Mevlâna ve Sultan Veled için övgülerde bulunduğu bakılırsa o dönemin Mevlevî çevrelerine yakın bir şair olmalıdır (06 Mil Yz A 3881/5). Aksaraylı İsâ'nın eserlerinden hareketle İslam dini ile ilgili konulara vâkıf olduğu ve ayrıca Arapça ve Farsça gibi dilleri bildiği anlaşılmaktadır. Eserlerinde yer yer Kur'an ve hadislere göndermeler vardır ancak bunlar büyük ölçüde değildir.

Aksaraylı İsâ'nın eserlerindeki dil oldukça sade ve akıcı bir halk dilidir. Basit halk ruhuna uygun olarak dinî ve ahlaki hikâyeler oluşturup kasaba ve köylerde bunları halk meclislerinde okumuştur. İslam'ı halka sevdiren basit dinî kuralları halka anlatmak için bu tarz basit hikâyeler oluşturmuştur. Amaç halka dinî sevdirmenin yanında bu hikâyeler aracılığı ile insanlara kıssadan hisse vermektir. Bu tür eserlerde genellikle bu dünyanın faniliği, asıl ve ebedî olanın öteki dünya olduğu ve bu nedenle ölmeye önce ölüme hazırlanma fikri yaygın olarak işlenmiştir (Korkmaz 2020: 107). Bu eserde ise Allah'a giden yolda en sevdiği şeyleri bile terk etmek fikri işlenmiştir. Hz. İbrahim, Allah için çok sevdiği oğlunu kurban etmek istemiş ve bu yolda sınanmıştır.

Aksaraylı İsâ, XIV. yüzyılda veya buna yakın bir dönemde yaşamış önemli bir meddah şairdir. Günümüzde yayınlanan ve tespit edilebilen eserleri bir elin parmaklarını geçmemektedir. Bu tür manzum ve dinî halk hikâyeleri genellikle müstakil yazmalar hâlinde olmayıp bir yazmanın veya mecmuanın içerisinde bir parça durumundadırlar. Daha çok halk meclislerinde okunup anlatıldıkları için halkın elindeki yazmalarda da bu türden çok hikâye yer almaktadır. Önümüzdeki süreçte kaynaklar tarandıkça Aksaraylı İsâ'ya ait daha başka eserlerin gün yüzüne çıkması muhtemeldir.

2.9. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

1. Kocatürk (1970, 2016): Vasfi Mahir KOCATÜRK, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserinde “Manzum Dini Destanlar” bölümünde özel kütüphanesinde bulunan bir yazma üzerinden (06 Mil Yz A 3881) çeşitli halk hikâyeleri hakkında bilgi vermiştir. Bu destanlar arasında *İsmail Destanı*'ndan da bahsederek olayın küçük bir özerini vermiştir (s. 121-122). Bu bilgiler, eserin konusu ve içeriği kısmında belirtilmiştir.

2. Özalp 2014: N. Ahmet ÖZALP, 2014 yılında yayımladığı *Hikâye-i Mevlidi'n-Nebi (Mevlid Hikâyeleri)* adlı çalışmada Süleyman Çelebi'nin *Vesiletü'n-Necât (Mevlid)* adlı eserinin taş baskı nüshaları sonunda yer alan hikâyeleri yayınlamıştır. Bu hikâyeler içinde *Hikâye-i İsmail ve İbrahim* de vardır. Bu hikâyede yazar adı bulunmamaktadır. Eser, 81 beyitten oluşmaktadır ve bu metne göre 47 beyit daha azdır. Bu eser, *Mevlid* metinlerinin arkasında halk arasında *Mevlid Hikâyeleri* olarak anonim bir şekilde yaşamıştır. Yaptığımız tetkikler bu hikâyenin Aksaraylı İsâ'ya ait olan hikâyeye aynı

hikâye olduğunu göstermiştir. Yazar çalışmada 81 beyitlik hikâyeyi Latin harflerine aktarmış ve günümüz Türkçesine çevirmiştir (s. 99-115). Eserden iki beyit şu şekildedir:

Şöyle gördüm kitab içre Halil

Tanrı'ya yalvarır "Ey Rabbi'l-celil

"Bir kitapta şöyle gördüm: Allah'ın dostu İbrahim Tann'ya yalvarır: "Ey ulu Rabb'im,"

"Bir oğul başışla lütfunla bana

Sevdiğimi kurban eyleyem sana"

"Lütfunla bir oğul başışla bana, bu başışına karşılık sevdiğimi kurban eyleyeyim sana."

Eser üzerine bilgi veren ve yapılan başlıca çalışmalar bunlardır. Bunun dışında Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'i anlatan başka yazarlara ait çalışmalar da vardır. Bu çalışmalardan tespit edebildiklerimizi Kaynakça kısmına ekledik.

3. ESERİN DİLİ ÜZERİNE NOTLAR

3.1. Ses Bilgisi İncelemesi

1. Ünlü Değişmeleri

/i/ > /e/ Değişmesi: Bugün /e/ sesi ile yazılan bazı şekiller metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *gice* (010), *girü* (025), *vir-* (110), *yigrek* (036), *ir-* (084).

Metindeki bir örnekte /e/ ünlüsü Eski Türkçede olduğu gibi devam etmektedir, bugün olduğu gibi /i/ şekline dönüşmemiştir: *eyü* (040).

Bazı kelimelerde Eski Türkçe döneminde /e/ olan ses metinde /i/ şeklinde geçmektedir: *imdi* (069), *işit-* (069), *nice* (057), *nite* (068).

Metinde hem /e/'li hem de /i/'li şekli bulunan bir örnek mevcuttur: *di-* (031) ~ *de-* (024).

/u/ > /ı/ Değişmesi: Bugün /ı/ olarak telaffuz edilen bazı kelimeler metinde /u/'lu şekilde geçmektedir: *ayruğ* (081), *azdur-* (090), *bağlu* (108), *bağdur-* (048), *kanlu* (105), *şapşaru* (033).

Bugün /u/ sesi ile kullandığımız bazı örnekler metinde <ı> ile yazılmıştır: *bunu* (086), *buyurıcı* (066), *dostlığında* (124), *korğıdan* (033), *kırtıl-* (083), *urucu* (066).

Bazı kelimelerin hem <u> ile hem de <ı> ile yazılmış şekilleri çalışmada mevcuttur: *oğu-* (073) ~ *oğı-* (040), *yavuz* (064) ~ *yavız* (090).

/ü/ > /i/ Değişmesi: Bugün /i/'li olan bazı kelimeler metinde /ü/'lüdür: *bildür-* (074), *bellü* (061), *degül* (108), *getür-* (100), *giydür-* (045), *kendü* (053), *niçün* (060).

Günümüzde /ü/'lü olan bazı şekiller metinde /i/'lidir: *büyi-* (014), *ötri* (071), *yüri-* (081).

Metinde hem /ü/'lü hem de /i/'li şekilde geçen bazı örnekler de bulunmaktadır: *dügüne* (036) ~ *dügine* (040), *sevgüli* (016) ~ *sevgili* (122).

2. Ünlü Uyumu

Kalınlık - İncelik Uyumu: Bu uyum oldukça kuvvetlidir.

Kalınlık-incecik uyumuna uyan bazı örnekler şu şekilde geçmektedir: *buyruğına* (115), *giydürür* (039), *ķulağın* (056), *öldürmege* (074), *sağışladı* (010), *belinledi* (034).

Uyum dışı kalan {-iken} zarf fiil eki yalnızca bir örnekte görülmektedir: *çalarken* (104).

Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu: Düzlük-yuvarlaklık uyumu büyük ölçüde sağlanmışır. Düzlük-yuvarlaklık uyumuna giren yaklaşık 490 civarı kelime bulunurken, bu uyuma uymayan yaklaşık 180 civarında kelime bulunmaktadır.

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmiş bazı örnekler şunlardır: *ağladı* (034), *almayasın* (126), *bağışlamadı* (023), *dileğim* (105), *gölmegim* (105), *işlemedi* (113), *oğluña* (124), *öldürmege* (074), *sevgili* (122), *tonlarını* (045), *uykudan* (029), *yavız* (090).

Düzlük-yuvarlaklık uyumuna girmeyen bazı örnekler şunlardır: *atasıdur* (064), *ayruk* (081), *bağlı* (108), *besledün* (057), *kendüye* (107), *ķorkıdan* (033), *sapsaru* (033), *urucu* (066).

3. Ünlü Düşmesi

Ekleşme sırasında meydana gelen ünlü düşmesine örnekler mevcuttur ve bu örnekler şu şekildedir: *oğlını* < oğul+i+nı (041), *beñzi* < beñiz+i (033), *emrine* < emir+i+n+e (125).

4. Birleşme

Türkçede ünlü ile biten bir kelimeye yine ünlü ile başlayan bir ek veya kelime eklendiğinde iki ünlü yan yana gelemeyeceği için ünlü harflerden biri düşer ve bir birleşme meydana gelir. Metinde bulunan birleşme örnekleri şunlardır: *böyle* (063) < bu + eyle, *kendüzünü* (052) < kendü + öz, *nesne* (123) < ne + ise + ne, *niçün* (077) < ne + için, *n'eyledi* (021) < ne + eyle-, *n'ideyim* (095) < ne + it-, *şöyle* (016) < şu + eyle.

5. Ünsüz Değişmeleri

/b/ > /p/ Değişimi: Bir kelime çoğu yerde Eski Türkçede olduğu gibi /b/'li şekilde geçmektedir fakat üç örnekte /p/'ye dönmüş şekli de mevcuttur: *bıçak* (110) → *pıçak* (124).

/b/ > /v/ Değişimi: Eski Türkçede bulunan bazı kelimelerin ön ses, iç ses ve son ses durumundaki /b/'leri /v/'ye dönüşmüştür. Metinde /v/'ye dönüşmüş şekillere örnekler bulunmaktadır: *bar-* > *varmağıl* (075), *bir-* > *virdim* (025), *yabız* > *yavız* (090) / *yavuz* (064).

/t/ > /d/ Değişimi: Bu değişim karışık bir şekilde kendini göstermektedir. Metindeki /d/'li örnekler şunlardır: *dağı* (079), *ditremek* (029), *dutdı* (029). /t/'yi muhafaza eden örnekler kalın sıradan kelimeler olup <tı> harfi ile yazılmışlardır: *tokına* (104), *tolup* (051), *tonları* (039), *tırmağıl* (028), *tuıdı* (072).

/k/ > /g/ Değişimi: Eski Türkçede /k/ ile gösterilen bazı şekillerin Batı Türkçesinde /g/ ile yazıldığı görülmektedir. Metinde geçen örneklerden bazıları şunlardır: *geldi* (038), *gerek* (032), *getürdi* (119), *gidem* (036), *gölmegim* (105), *göñülden* (009), *gün* (011). /k/ sesini devam ettirip /g/'ye dönüşmeyen örneklerden bazıları şöyledir: *kendü* (053), *kendüziñ* (053), *kişi* (091).

/k/ > /ğ/ Değişimi: Türkçe kelimelerde ön ses durumunda /ğ/ sesi olmadığından ön ses durumundaki /k/'lar kendini korumaktadır (Özkan 2000: 107): *kaçan* (091), *kanğı* (078), *kanı* (057). İç ve son ses durumundaki /k/ > /ğ/ değişikliğinin Metinde iki örneği bulunmaktadır: *dağı* (055), *uyğudan* (033).

6. Ünsüz Benzeşmesi

İki ünlü arasında bulunan sedasız ünlülerin sedalılışmasına verilecek örneklerden bazıları şunlardır: *gidelüm* < git-elüm (002), *ideyim* < it-eyim (037), *kuğayıñ* < kuğak+ıñ (056), *ayağım* < ayak+ım (109).

7. Göçüşme

Özellikle Anadolu ağızlarında görülen bu ses olayının sadece bir tane örneği bulunmaktadır: *gölmegim* < gömlek+im (105).

8. Hece Düşmesi

tur- fiilinden gelen, üçüncü teklik şahıs bildirme eki olan *durur*'un metinde üç örneği bulunmaktadır: *muğır durur* (109), *kul durur* (115), *ol durur* (115). {-dUr} şeklinin

daha fazla sayıda örneği bulunmaktadır: *kanıdur* (073), *atasıdur* (064), *buyruğıdur* (032), *cigerümdür* (095), *halıldür* (064), *nedür* (079).

3.2. Şekil Bilgisi İncelemesi

1. Çokluk Eki

Çokluk eki, {+lAr} olarak geçmektedir: *saçlarını* (044), *tonları* (039), *elleri* (098), *gözlerim* (048).

2. İyelik Ekleri

1. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+(X)m} şeklinde geçmektedir: *atam* (077), *anama* (105); *ayağım* (109), *cānım* (047), *kanım* (079); *gölmegim* (105), *dileğim* (105), *ümizim* (047), *cigerimdür* (095); *şuçum* (079); *elümi* (103), *yüzümi* (100), *ismā'ülüm* (034).

2. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+(X)η} şekillerinde geçmektedir: *anay* (072), *ataıdan* (047); *kulağıı* (056), *kanııı* (071), *oğlıı* (026); *kavliıe* (019), *nefsiıe* (126), *söziıe* (019); *oğluı* (109), *oğluıı* (030); *düşüı* (120).

3. Teklik Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+(s)I} şekillerinde geçmektedir: *atı* (021), *dostı* (066), *kuıı* (067), *buyruğıdur* (032); *benzi* (033), *hāceti* (012), *mekri* (088); *anası* (041), *atasıdur* (064); *fitnesi* (088).

1. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+(X)mXz} şeklinde iki örnekte geçmektedir: *aşkıımıza* (026), *hāzretümüze* (124).

2. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ekin, örneği yoktur.

3. Çokluk Şahıs İyelik Eki: Bu ek, {+lArI} şeklinde geçmektedir: *tonları* (039), *saçlarını* (044), *elleri* (098), *gözlerin* (055).

3. İsim Çekimi

Yalın (Nominatif) Hâl: Bir ismin herhangi bir hâl eki almadan kullanılmasıdır. Metinde çok sayıda örneği bulunmaktadır: *deve* (028), *baba* (084), *cān* (001), *gün* (011), *taırı* (092).

İlgi (Genitif) Hâli Eki: Bu ek, {+Xη} ve {+nXη} şekillerinde geçmektedir: *halikiıı* (125), *seniı* (072), *haıkuıı* (067), *ādemüıı* (004), *ibrāhimiıı* (012), *enbiyāniıı* (005), *muştafāniıı* (128), *ka'beniıı* (006), *taırınuıı* (032), *ayālinüıı* (078), *kendüziıı* (052).

Yönelme (Datif) Hâli Eki: Metinde {+A} şeklinde geçmektedir: *kanı* (028), *oda* (104), *taşı* (112), *yola* (048), *ādeme* (003), *cebrā'ile* (117), *düğüne* (036), *göğüle* (123), *hācere* (038).

Yükleme (Akkuzatif) Hâli Eki: {+l} akuzatif eki daima düz ünlülü şekilde görülmektedir: *bıçağı* (098), *cihānı* (050), *cānı* (118), *hāceti* (012), *ismā‘īli* (010), *sözi* (024). Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen {+n} akuzatif ekinin örnekleri de metinde görülmektedir: *kulağın* (001), *kılın* (114), *şaçın* (038), *dizin* (106), *gözin* (046), *sözin* (056). Üçüncü şahıs iyelik eklerinden sonra gelen {+n} akuzatif ekinin metinde {+ŋ} şeklinde yazımı da görülmektedir. Bu bir imla hatasıdır. Bu tarz halk metinlerinde böyle imla hataları yer yer görülmektedir: *‘ayāliŋ* (053), *göziŋ* (092), *oğluŋ* (061), *‘amāmıŋ* (039). Zamirlerden sonra gelen {+nı} akuzatif eki arkaik olarak bir iki örnekte görülmektedir: *anı* (027), *bunu* (074).

Bulunma (Lokatif) Hâli Eki: Bu ek, {+dA} şeklinde geçmektedir: *cihānda* (004), *dünyāda* (047), *kitābda* (006), *düşde* (015), *halvetde* (037), *yerededür* (099).

Uzaklaşma (Ablatif) Hâli Eki: Bu ek, {+dAn} şeklinde geçmektedir: *korğıdan* (029), *şeytāndan* (083), *uyğudan* (033), *göjülden* (009), *ismā‘ilden* (122), *deveden* (016).

Yön (Direktif) Ekleri: {+rü} yön eki kalıplaşmış olarak sadece bir kelimedede görülmektedir: *girü* (025).

Vasita (Enstrumental) Hâli Eki: Metinde {+ıA}, {+lA} ve {+(X)n} vasita ekleri geçmektedir: *atasıyla* (045), *gözüm-ile* (080), *senünle* (048), *zağmetle* (057). Metindeki bir kelimedede {+(X)n} vasita eki kalıplaşmış olarak görülmektedir: *içün* (027).

4. Zamirler

4.1. Şahıs Zamirleri ve Çekimleri

1. Teklik Şahıs Zamiri (Ben): *ben* (025), *beni* (040), *benim* (077), *baña* (008).

2. Teklik Şahıs Zamiri (Sen): *sen* (020), *senden* (071), *seni* (072), *seniŋ* (076), *sen misin* (047), *sensin* (066), *senünle* (048), *saña* (104).

3. Teklik Şahıs Zamiri (Ol): *ol* (090), *aña* (003), *anı* (027), *anıŋ* (060).

1. Çokluk Şahıs Zamiri (Biz): *bize* (118), *bizi* (123), *bizim* (027).

2. Çokluk Şahıs Zamiri (Siz): Metinde örneği yoktur.

3. Çokluk Şahıs Zamiri (Anlar): Metinde örneği yoktur.

4.2. İşaret Zamirleri: *bu* (053), *buna* (079), *bunda* (127), *bunu* (074), *anca* (011), *anda* (057), *andan* (002).

4.3. Dönüşlülük Zamirleri: *kendü* (053), *kendüye* (107), *kendüziniŋ* (052), *kendüziŋ* (053).

4.4. Belirsizlik Zamirleri: *kamusın* (021), *kağı* (078), *cümle* (016), *ayruk* (081), *biri* (005).

4.5. Soru Zamirleri: *ne* (032), *nedür* (079).

5. Fiil Çekimi

5.1. Bildirme Kipleri

Geniş Zaman: Metinde geniş zaman eki olarak {-A}r, {-I}r ve {-U}r ekleri görülmektedir: *öger* (077), *n'ider* (017), *sever* (080), *örerin* (006), *gönderir* (045), *boğazlar* (058), *ünder* (073), *diler* (009), *kılır* (064), *tırur* (017), *geydürür* (045), *öldürür* (080). Geniş zamanın olumsuzu {-mAz} ekiyle yapılmaktadır. Örneklerden bazıları şunlardır: *turmaz mısın* (020), *bilmezem* (087), *eylemezsin* (015), *kesmez* (098).

Görülen Geçmiş Zaman: Görülen geçmiş zaman eki {-dX} olarak geçmektedir. Ünsüz benzeşmesine girmemiştir. *boğazladı* (021), *kağıdım* (087), *taşladı* (053), *kıldılar* (003), *bağışlamadı* (023), *uyumadı* (010), *belinledi* (034), *gördim* (084), *kesdi* (113), *irdiler* (094), *kesmedim* (121), *gitmedi* (089), *okudum* (006), *urdum* (087), *turmadı* (019), *geldüm* (086), *didüm* (075), *besledü* (057), *işledü* (053), *virmedü* (019).

Öğrenilen Geçmiş Zaman: Öğrenilen geçmiş zaman eki {-mİş}'in tek bir örneği vardır, bu örnek de öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi üçüncü teklik şahıs şeklinde geçmektedir: *olmuşdu* (033).

Gelecek Zaman: Eski Anadolu Türkçesinde umumi gelecek zaman eki olan (Özkan 2000: 137) {-IsAr} metinde dört yerde geçmektedir: *dökiser* (071), *gelmeyiser* (055), *görmeyiser* (056). {-AsI} şekli de bir örnekte geçmektedir: *oğlını boğazlamağı iltesi* (041).

5.2. Dilek Kipleri

İstek Kipi: İstek eki {-A}'dir. Eski Türkçedeki {-gA} ve {-gAy}'dan gelmiştir. Eski Türkçedeki gelecek zaman ekinin /g/'si Batı Türkçesine geçerken düşmüş, böylece {-A} istek eki ortaya çıkmıştır. (Ergin, 1993: 294). Bu ekin metindeki örneklerinden bazıları şöyledir: *yanam* (104), *alam* (037), *gidem* (037), *ilettem* (040), *kurtulasın* (083), *çalmayasın* (126), *döymeyesin* (102), *uya* (091), *tokına* (104), *şığmaya* (123), *n'ide* (062), *gide* (094), *işitmeye* (056).

Emir Kipi: Emir kipinde ek şahıslara göre değişmektedir:

1. Teklik Şahıs Emir Eki: Birinci teklik şahıs emir eki olarak {-(A)yIm} şekilleri geçmektedir: *aldayım* (037), *kana boyayım* (096), *yol gözleyim* (036), *n'ideyim* (095), *qurbān ideyim* (037), *döyeyim* (096).

2. Teklik Şahıs Emir Eki: İkinci teklik şahıs bazen eksiz bazen de {-gil} eki kullanılarak gösterilmiştir: *dinle* (001), *kırtar* (118), *uyan* (024), *boğazlağıl* (109), *yuğıl* (028), *bilgil* (063), *döngil* (075), *irgürgil* (118), *eylegil* (027), *söylemegil* (081).

3. Teklik Şahıs Emir Eki: Az sayıda örneği vardır ve {-sXn} şekillerinde geçmektedir: *kıymasın* (102), *söylesin* (067), *olmasın* (104), *eylesün* (067), *kessün* (111).

1. Çokluk Şahıs Emir Eki: Birinci çokluk şahıs {-AlUm} olarak geçmektedir ve iki örneği vardır: *gidelüm* (002), *virelüm* (002).

2. Çokluk Şahıs Emir Eki: İkinci çokluk şahıs {-In} olarak geçmektedir ve iki örneği vardır: *bakmayın* (101), *yağmayın* (101).

3. Çokluk Şahıs Emir Eki: Üçüncü çokluk şahıs emir ekinin örneği yoktur.

Şart Kipi: Sadece bir örnekte {-sA} şart eki geçmektedir: *ol ne dise ol sâ'at itmek gerek* (032).

Gereklilik Kipi: Gereklilik kipi *istek kipi* + *gerek* şeklinde iki örnekte geçmektedir: *tağrınınu buyruğunu gerek tuta* (094), *ismâ'ili ol gerek kırbân ide* (062).

6. Cevher Fiili ve Bildirme Ekleri

i- fiili Eski Türkçede *er-* şeklindeydi. Normal bir yardımcı fiil olan ve bütün kipleri bulunan *er-* fiilinin Batı Türkçesine geçerken /r/'si düşmüş /e/ > /i/ değişmesi ile ünlüsü de değişerek *i-* şekli ortaya çıkmıştır (Ergin, 1993: 299). *i-* fiilinin dört kipi vardır: Geniş zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman, şart kipi. Metinde cevher fiilinin geniş zaman, görülen geçmiş zaman bir de şart kipinin örnekleri bulunmaktadır. Görülen geçmiş zaman örnekleri şunlardır: *iblis idi* (088), *telbis idi* (088), *ağlar idi* (007), *diler idi* (091). Şart kipinin örnekleri şu şekildedir: *eger dir isem anasına* (035), *tağrı buyurdu ise* (065). Cevher fiilinin geniş zaman eklerine bildirme ekleri denir. Bildirme eklerinden 1. ve 2. şahıs için kullanılanlar şahıs zamirlerinden, 3. şahıs için kullanılanlar *tur-* fiilinden gelişmiştir (Özkan 2000: 144). Metinde sadece 1. teklik şahıs bildirme eki, 2. teklik şahıs bildirme eki ve 3. teklik şahıs bildirme eki görülmektedir:

1. Teklik Şahıs Bildirme Eki: Bir örnekte bildirme ekinin olumsuzunda birinci teklik şahıs eki olan {-Um} görülmektedir: *âşî degülüm* (108).

2. Teklik Şahıs Bildirme Eki: Bir örnekte {-sIn} eki görülmektedir: *sensin arada iblis yol urucu* (066).

3. Teklik Şahıs Bildirme Eki: {-dUrUr} ve {-dXr} şekillerinin örnekleri bulunmaktadır: *sağa muṭī' durur oğluñ ismâ'ıl* (109), *buyruk anıñdur buyuran ol durur* (115),

hakdır āhir bu sözi saña deyen (024), ol *halildir* yavuz işi nite kılar (068), didi bu ne *işdir* kim işledün (053), baña ünder ismā'îlüm *kanıdır* (073), bu ne ma'nîdür şuçum *nedür* benim (079).

7. Fiillerde Soru Şekli: Soru eki {-mİ}'dir. Metindeki örnekleri şunlardır: *yā halil* sen *ķavliñe tırmar mısın* (020), *sevdüğün* nesneyi *terk itmez misin* (020), *dünyāda vāz* ümizim *sen misin* benim (047).

8. İsim-Fiiller: En işlek mastar eki {-mAk} ekidir (Gülsevin 2007: 122) metinde görülmektedir. Bu örneklerden bazıları şunlardır: *tañrınun* buyruğıdur *ıtmaq* gerek (032), *ya boğazlamağa nice* döyeyim (096), başını *taramağa* kıldı yarağ (043), at deve *boğazlamağı* sen *koğıl* (028), ne *çāre itmek* gerek (097), *ditremek* dutdı anı ol *ķorķıdan* (029), didi *işlemek* gerek işbu işi (031), *iletür* atañ uş seni *öldürmege* (086), vardı *girü gelmege* (054).

9. Sıfat-Fiiller (Partisipler): Fiillerin, zamana bağılı isim ve sıfat şekilleridirler. İsimler gibi çokluk, iyelik ve hâl eklerini alırlar (Gülsevin 2007: 123). Metinde geçen sıfat-fiil ekleri şunlardır:

{-dUk}: Bu ekin sadece ince sıradan şekli geçmektedir: *söyledügi* sözler seniñ nice (076), *sevdüğümü* *ķurbān* eyleyem saña (008), seni boğazlamağa *iletüğün* atañ (072).

{-An}: *ķurtar* ol bize *fidā olan cānı* (118), buyruğ anıñdur *buyuran* ol durur (115), gör ne kılar bu *cihānı yaradan* (050), bizi *seven* göñüle nesne şığmaya (123).

10. Zarf-Fiiller (Gerindiumlar): Şahıs ve zaman belirtmeyen, yalnızca hareket kavramı ifade eden fiil şekilleridir (Özkan 2000: 151). Fiilleri başka fiillerle bağlamak üzere zarflaştıran eklerdir (Gülsevin 2007: 125). Metinde geçen zarf-fiil ekleri şunlardır:

{-A}: Bu ekin metinde sadece bir örneği bulunmaktadır: *gide gide* irdiler bir *halvete* (094).

{-U}: *tır örü nice* yatarsın uyan (024), *ķurbān* eyle ismā'îli *tır örü* (025).

Kalıplaşmış edat olarak kullanılmıştır: *dağı* (055) < tak-ı, *girü* (025) < gir-ü (= sonra), *ötri* (071) < ötür-i (= -den dolayı), *deyü* (036) < de-y-ü (= diye).

{-ken}: *i-* fiilinin zarf-fiil şeklidir. Metinde bir örneği bulunmaktadır: *olmasun bıçağ çalarken* el şalam (104).

{-Up}, {-UbAn}: *ey nice* kişileri ol *azdurup* (090), *fitnelige* ol yavuz mel'ün *tolup* (051), dile *gelüp* didi *bıçağ yā halil* (114), *ķorķuban* *girü dönüp* sen gitmediñ (089); söze andan *başlayuban* *gidelüm* (002), *ķorķuban* *girü dönüp* sen gitmediñ (089), *görüşüben* öpdü hem iki gözün (046), *iledüben* *halvetde* *ķurbān* ideyim (037), *döküben* yere anıñ aldı cānın (078).

4. Transkripsiyonlu Metin ve Çeviri

[17b]	hazā destān-ı ismā‘il aḥvālī ¹	İsmail'in Hikâyesi (İsmail'in Başından Geçenlerin Hikâyesi)
001	cān kulağın aç diñle bir zamān bir ‘acāyib bir ġarāyib dāsītān	Can kulağını aç ve bir zaman (beni) dinle. Acayip ve hayret verici bir hikâye (anlatacağım).
002	‘ışk-ıla bir hoş şalavāt virelüm söze andan başlayuban gidelüm	Aşk ile güzel bir salavat verelim, söze ondan sonra başlayalım.
003	ḥaḳ te‘alā ādeme kıldı vücūd kıldılar aña melā’ikler sücūd	Yüce Allah Adem’e vücut verdi, melekler ona secde ettiler.
004	ādemün geldi belinden evliyā bī-ḥisāb oldı cihānda evliyā	Adem'in neslinden veliler geldi, dünyada sayısız veli oldu.
005	enbiyānıñ biri sulṭān-ı kerem ol [ḥalil]ullāh-ı şāh ı muḥterem	Peygamberlerden biri cömertlik sultanı, saygıdeğer hükümdar Halilullâh'tır.
006	şöyle oğudum kitābda her gece ka‘beniñ bünyādın örerin ey ḥoca	Bir kitapta her gece şöyle okurdum: Ey Hoca, Kâbe'nin binasını yaparım.
007	uyḥuya varmaz idi ağılar idi dileyüp ḥaḳdan gönül bağılar-ıdı	(İbrahim peygamber), uyuyamaz ve ağlardı. Allah'tan dileyip (ona) gönül bağılardı.
008	eydür ey ḥaḳ bir ‘ayāl virgil baña sevdiğümi ḳurbān eyleyem saña	Şöyle derdi: Ey Allah'ım, bana bir evlat ver, sana sevdiğimi kurban edeyim.
009	n'eyleyüp ol hoş gönülden dirdi tañrıdan ol bir ‘ayāl diler idi	O, ne söylerse gönülden söyledi. Tanrı'dan bir evlat isterdi.
010	kırk gece uyumadı şağışladı ḥaḳ aña ismā‘ili bağışladı	Kırk gece uyumayıp düşündü. Allah, ona İsmail'i bağışladı.
011	anca yalvardı dün ü gün ḥazrete tā ḥalil ismā‘ile oldı ata	Gece gündüz o kadar Allah'a yalvardı ki; sonunda Halil, İsmail'e baba oldu.
012	ḥāceti ibrahimün oldı revā ḳurbān itdi ḥaḳ-ıçun beş yüz deve	İbrahim'in isteği yerine geldi ve Allah için beş yüz deve kurban etti.

¹ aḥvālī: احوالی

013	ismā'îl oldı arada sevgülü len tenālū'1-birra hattā tunfiķū ²	<i>O arada İsmail ona sevgili oldu. "Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz."</i>
[18a] 014	besledi ismā'îli kim büyüdi geldi uyķu ibrahîme uyudu	<i>İsmail'i besleyip büyüttü. İbrahim'e uyķu geldi, uyudu.</i>
015	düşde gördi kim aña haķ söyledi niçün ķurbān eylemezsın sevdüğün	<i>Düşünde, Allah'ın ona: Niçin sevdiğini kurban etmezsın, dediğini gördü.</i>
016	yüz devesi var-ıdı gey sevgülü şöyle kim cümle deveden sevgülü	<i>Bütün develerden daha çok sevdiği yüz devesi vardı.</i>
017	tañlayucaķ turur ķatār-ıla yeder vir şalavāt eyidem varup n'ider	<i>Sabahla birlikte kalkıp onları hayvan katarıyla götürür. Bir salavat ver, gidip ne yaptığını söyleyeyim.</i>
018	yüz deveyi ķurbān eyledi ħalîl ol gice yine nidā kıldı celîl	<i>Halil, yüz deveyi kurban etti. Fakat yüce Allah, o gece yine ona seslendi.</i>
019	yine düşde ķurbān virmedün ķavliñe bütün söziñe turmadun	<i>Yine düşünde: (Sevdiğini) kurban etmedin, verdiğin sözde durmadın, (dediğini gördü.)</i>
020	yā ħalîl sen ķavliñe turmaz mısın sevdüğün nesneyi terk itmez misin	<i>Ey Halil, sen sözünde durmaz mısın, sevdiğin şeyi terk etmez misin?</i>
021	yüz ħāş atı var-ıdı gör n'eyledi şıra şıra ķamusın boğazladı	<i>Yüz seçkin atı vardı, bak ne yaptı. Sıra sıra (götürüp) hepsini kesti.</i>
022	ħalîl eydür işimi tamām işledim sevdüğümü cümlesin bağışladım	<i>Halil: Şimdi işimi tamamladım, sevdiğim hepsini (Allah'a) bağışladım, dedi.</i>
023	yine düşde gördi ki işlemediñ sevdüğün baña bağışlamadıñ	<i>Yine düşünde (Allah'ın): Yapmadın, sevdiğini bana bağışlamadın, dediğini gördü.</i>
024	tur örü nice yatarsın uyan ħaķdır āħir bu sözi saña deyen	<i>Ayağa kalk, nasıl yatarsın, uyan. Allah'tır sonunda bu sözü sana diyen.</i>
025	ķurbān eyle ismā'îli tur örü saña ben virdim baña virgil girü	<i>Ayağa kalk ve İsmail'i kurban et. Sana (onu) ben verdim, (onu) bana geri ver.</i>
026	‘aşķımıza ķurbān eyle oğlını tur örü yerine getir ķavliñi	<i>Oğlunu dostluğumuza kurban et. Ayağa kalk ve verdiğin sözü yerine getir.</i>

² Âl-i İmrân 92: "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz." (Karaman et al. 2007: 61).

027	ismā'ıldür sevdüğü bil yâ halil bizim için anı qurbān eylegil	<i>Ey Halil, sevdiğin İsmail'dir, bil. Bizim için onu kurban et.</i>
[18b] 028	at deve boğazlamağı sen koğıl tırmağıl ismā'ilün qana yuğıl	<i>Sen, at ve deve kesmeyi bırak. Hiç bekleme, İsmail'i kan ile yıka.</i>
029	çün halilullāh uyandı uykudan ditremek dutdı anı ol qorkıdan	<i>Halil uykudan uyandığı zaman onu korkudan titreme tuttu.</i>
030	yine yatdı ol düşi gördi yine tırğıl oğluñı yuğıl kızıl qana	<i>Yine uyudu ve yine o düşü gördü: Ayağa kalk, oğlunu kırmızı kan ile yıka.</i>
031	ol gece yetmiş kezin gördi düşi didi işlemek gerek işbu işi	<i>O gece yetmiş kez bu düşü gördü. Bu işi yapmak gerek, dedi.</i>
032	tañrınuñ buyruğıdur tütmağ gerek ol ne dise ol sā'at itmek gerek	<i>Tanrı'nun emridir, yerine getirmek gerek. O, ne derse o zaman yapmak gerek.</i>
033	uyğudan tırdı halilullāh örü qorkıdan olmışdı beñzi şapşaru	<i>Halil, uykudan uyanıp ayağa kalktı. Korkudan benzi sapsarı olmuştu.</i>
034	uyğudan çün ibrahim belinledi ismā'ilüm deyüben çok ağladı	<i>İbrahim uykudan korku ile sıçradı, İsmail'im diyerek çok ağladı.</i>
035	eydür eger dir isem anasına bencileyin od düşerse cānına	<i>Şöyle dedi: Eğer anasına dersem benim gibi içine ateş düşer.</i>
036	yigrek oldur ben sözi gizleyem dügüne gidem deyü yol gözleyim	<i>En iyisi ben bu sözü gizleyeyim, düğüne gideceğim diye yol gözleyeyim.</i>
037	aldayım ismā'ili alam gidem iledüben halvetde qurbān ideyim	<i>İsmail'i kandırıp alıp gideyim, götürüp تنها bir yerde kurban edeyim.</i>
038	geldi ibrahim buyurdu hācere ismā'ilün yu başın saçın tara	<i>İbrahim gelip Hacer'e buyurdu: İsmail'in başını yıka ve saçını tara.</i>
039	giydür aña arı arı tonları digil aña kim 'amāmıñ hoş şarın	<i>Ona temiz elbiseleri giydir ve sarığını güzel bir şekilde sar, de.</i>
040	bir eyü dost düğüne oqır beni baña hoş kim düğüne iletem anı	<i>İyi bir dost beni düğüne davet eder, onu düğüne götürmek benim için güzel bir iştir.</i>
041	ne bilürdi miskin anıñ anası oğlını boğazlamağı iltesi	<i>Onun zavallı annesi, oğlunu kesmeye götürdüğünü nereden bilirdi!</i>

[19a] 042	urdi geldi hoş şıgadı ellerin kınaladı ismā'ili ellerin	Ayağa kalkıp ellerini sıvadı ve İsmail'in ellerini kınaladı.
043	dağı aldı eline bir hoş arak başını aramağa kıldı yarak	Ondan sonra eline güzel bir tarak aldı ve İsmail'in başını taramaya hazırlık yaptı.
044	aradı başın oturdu slk şalarını eyledi iki bölük	Annesine yaslanarak oturdu, annesi başını taradı ve saçlarını iki bölük yaptı.
045	ismā'ile onlarını giydrr atasıyla ismā'ili gönderir	İsmail'e elbiselerini giydirir ve onu babasıyla gönderir.
046	grşben pdi hem iki gzin udı boynın yüzine urdı yüzin	Onunla görüşüp iki gözünü öptü, boynuna sarıldı ve yüzünü yüzüne sürdü.
047	eydür ayrıлмаđıl atağdan ey cānım dünyāda vāz ümizim sen misin benim	Ey canım, babandan ayrıлма, dünyada bırakıp terk edemeyeceğim ümidim sensin benim.
048	gözlerim senünle gördi 'ālemi tzrek gel yola badurma beni	Gözlerim dünyayı seninle gördü. abucak gidip gel, gözümü yolda bırakma.
049	n atası ismā'ili aldı gider vir řalavāt eydeyim varup n'ider	Babası İsmail'i alıp gider. Bir salavat ver, gidip ne yaptığını anlatayım.
050	çünki görünmez bulud ol aradan gr ne kıılır bu cihānı yaradan	Ne zaman ki oradan bulut görünmez, bak bu dn- yayı yaratan ne yapar?
051	geldi iblis bir oca la'ın olup fitnelige ol yavuz mel'n olup	şeytan, lanetlenmiş bir yaşlı olarak geldi. O kötü ve lanetli şeytan fitnelikle doluydu.
052	geldi ismā'il anası atına söyledi çok kendzin yanına	İsmail'in anasının huzuruna geldi ve onun ya- nında çok sözler söyledi.
053	didi bu ne işdir kim işledn kendziğ kendü 'ayāliđ aşladığ	Bu ne iştir sen yaptın. Kendin, kendi evladını gur- bete gönderdin, dedi.
054	oğlığı sen vir[ibi]dn ³ lmege öyle şandığ vardı girü gelmege	Sen, oğlunu öldürmeye gönderiyorsun. Gidip geri gelecek mi sandın.
055	vardı ismā'il dağı gelmeyiser görklü yüzin gözlerin görmeyiser	İsmail, gidip bir daha gelmeyecek; sen, onun g- zel yüzünü bir daha görmeyeceksin.

³ viripdn: Kelime metnin bağlamı gereği vir[ibi]dn şeklinde olmalıdır.

[19b] 056	gözlerin görmeyiser görklü yüzün kulağın işitmeye tatlı sözün	Gözlerin onun güzel yüzünü görmeyecek, kulağın tatlı sözlerini duymayacak.
057	ey nice zahmetle besledüğ anı şimdi atası anda kanı	Ey sen onu nice zahmetlerle büyüttün, şimdi ba- bası nerede?
058	ey dirîgâ nâzenin ol ismâ'îl atası boğazlar anı ey gâfil	Ey gafil, eyvahlar olsun, o nazlı İsmail'i babası ke- secek.
059	kim 'aceb İbrâhîme ol n'eyledi döndü ismâ'île atası söyledi	Acaba o, İbrahim'e ne yaptı? Babası dönüp İs- mail'e söyledi. ⁴
060	ne suçun bildi anı ey bî-haber oğlı kanın İbrâhîm niçün döker	Ey habersiz, onun ne suçunu gördü, İbrahim oğ- lunun kanını neden döker?
061	İblîs eydür işbu sözi bellü bil hağ buyurdu kurbân it oğlı ħalîl	Şeytan şöyle dedi: Bu sözü iyi bil; Allah, Halil'e oğ- lunu kurban et diye buyurdu.
062	ismâ'îli ol gerek kurbân ide tutmaya hağ buyruğunu pes n'ide	Onun, İsmail'i kurban etmesi gerek, Allah buyru- ğunu tutmayıp ne yapacak?
063	zîrâ emir kıldı böyle ol celîl dostıdır sözün şıyamaz bilgil ħalîl	Çünkü o yüce Allah, böyle buyurdu. O, Halil'in dostudur, onun sözünü kıramaz.
064	ismâ'îlîlîğ atasıdır ol bilür ol ħalîldür yavuz işi kaçan kıılır	(Hacer): İsmail'in babasıdır, o bilir. O, Allah'ın dostudur, kötü işi nasıl yapar?
065	tanrı buyurdu ise ol oğlın kurbân idüben döke anda kanın	Tanrı buyurduysa o, oğlunu kurban ederek orada kanını döker.
066	ey la'în çün dostı ola buyurıcı sensin arada İblîs yol urucı	Ey lanetlenmiş, o buyuran dostudur, şeytan olan ve arada yol kesen sensin.
067	kulı buyruğunu hağkuş eylesün söyleme la'în koca ko söylesin	Kulu, Allah'ın buyruğunu yerine getirsin. Ey la- netlenmiş ihtiyar sen söyleme, bırak o söylesin.
068	buyruğ anı ħul anıdır ol bilür ol ħalîldür yavuz işi nite kıılır	Buyruk onun, kul onundur, o bilir. O, Allah'ın dos- tudur, kötü işi nasıl yapar.
069	çünkü anda bulmadı yavuz ol la'în işit imdi ol yavuz mel'ün n'ider	O kötü ve lanetlenmiş (şeytan) orada istediğini bulamayınca şimdi ne yapar, dinle.

⁴ İkinci cümle metnin bağlamına uygun değildir. Buradaki karşılıklı konuşmada İsmail ve babası yoktur. Fa-
kat yazmada bu şekilde geçmektedir.

[20a] 070	geldi ismā'îl katına söyledi sağa atar bıçağını biledi	İsmail'in yanına gelip şöyle der: Baban seni kesmek için bıçağını biledi.
071	şimdi dökiser seniñ ol kanıñı senden ötri ağladı kes anañı	O, senin kanını şimdi dökcek. Senden dolayı çok ağladı, ananın (gözyaşlarını) dindir.
072	zîrâ tıydı ol seniñ miskîn anañ seni boğazlamağa iletdügin atar	Çünkü senin o zavallı anan, babanın seni kesmeye götürdüğünü duydu.
073	baña ünder ⁵ ismā'îlüm kanıdur uş beni virdi seni oğur	Bana, İsmail'im nerededir diye sordu. Şimdi beni, seni çağırmaq için gönderdi.
074	iletür atar uş seni öldürmege sağa geldim uş bunı bildürmege	Baban şimdi seni öldürmeye götürür. Bunu sana bildirmek için geldim.
075	varmağıl atar ile döngil girü sağa didüm bu sözi gel dön girü	Baban ile gitme, geri dön. Bu sözü sana söyledim, gel geri dön.
076	döndi ismā'îl didi kim ey kıoca söyledügi sözler seniñ nice	İsmail dönüp: Ey ihtiyar, bu senin söylediklerin nasıl sözlerdir.
077	benim atam kanımı niçün döker çün halil deyü haq anı öger	Benim babam kanımı niçin döksün, Allah onu Halil diyerek över.
078	kanıñı peygamber ⁶ 'ayâlinüñ kanın döküben yere anıñ aldı cânın	Hangi peygamber evladının kanını yere dökerek onun canını almıştır.
079	kim benim atam dañı döke kanım bu ne ma'nîdür suçum nedür benim	Benim babam kanımı dökcekse bu ne anlama gelmektedir, benim (buna sebep olacak) suçum nedir?
080	dünyâyı benim gözüm-ile görür katı sever beni neye öldürür	Dünyayı benim gözüm ile görür; beni çok sever, neden beni öldürsün.
081	yürü git ayruq baña söylemegil gitti atam var beni eglemegil	Yürü git, bana başka söz söyleme; atam önden gitti, beni oyalama, git.
082	iblis eydür seni boğazlar halil kağıdı taş aldı atdı ismā'îl	Şeytan, Halil seni kesecek, deyince İsmail öfkeleni ve eline taş alarak ona attı.
[20b] 083	iblisün urdı çıkardı gözün vir şalavât şeytândan kırtılasın	Şeytanın gözüne vurarak onun gözünü çıkardı. Bir salavat ver, şeytandan kurtulasın.

⁵ ünder: أُوندُر

⁶ peygamber: بِيَعْمَبْر

084	irdi ibrāhīme didi ey baba bir oca grdim Őakalı gey çaba	İbrahim'in yanına varınca: Ey baba, sakalı çok büyük olan bir ihtiyar gördüm.
085	didi baņa kim ataņ iletür seni öldürür bu dem döker senden anı	Bana dedi ki: Baban seni öldürmeye götürür ve Şimdi senin kanını döker.
086	iletür ataņ uş seni öldürmege geldüm uş bunu saņa bildrmege	Baban seni Şimdi öldürmeye götürür, bunu sana bildirmek için geldim.
087	aķıdım urdum çıkardım Őaę gzın Şöyle itdüm bilmezem ey pāk-i dīn	Kızıp fkelen dim, vurup sağ gözünü çıkardım. Ey dini temiz kimse, böyle yaptım, (doğru mu) bilmi- yorum.
088	ibrāhīm didi ki ol iblīs idi fitnesi çok mekri çok telbīs ⁷ idi	İbrahim dedi ki: O, Şeytandı, fitnesi ve hilesi çok- tur.
089	ey kıldıņ sen anı iŐitmediņ korķuban girü dönüp sen gitmediņ	Sen, onu dinlemeyerek ve korkup geri dönmeye- rek doğru yaptın.
090	ey nice kişileri ol azdurup ey yoldan çıkarup yavız deyüp	O, nice kişileri kandırarak ve kötü diyerek doğru yoldan çıkardı.
091	seni diler idi daņı aldaya uşlu kişi iblīs aan uya	Seni de kandırmak istedi. Akıllı kişi Şeytana nasıl uyar?
092	taņrı etdi cānına la'net taŐın ey varup sen de ıkardıņ gziņ	Tanrı, onun canına lanet etti. TaŐın gidip iyi vur- muŐ, sen de onun gözünü çıkardın.
093	aldı ismā'İL elin eline gider imdi düŐdi Őaņrā yolına	İsmail'in elini eline aldı, Şimdi l yoluna düŐerek giderler.
094	gide gide irdiler bir hālvete taņrın buyruğını gerek uta	Gide gide تنها bir yere geldiler. Tanrı'nın emrini yerine getirmesi gerek.
095	eydür ey haķ cigerimdr n'ideyim ismā'İLİ nicesi terk ideyim	Şöyle der: Ey Allah'ım, ciğerparemdir ne yap- ayım, İsmail'i nasıl terk edeyim.
096	ya boğazlamağa nice döyeyim görklü yzın nice ana boyayım	Ya onu kesmeye nasıl dayanayım, güzel yüzünü nasıl kana boyayayım.
[21a] 097	öyle ider ne çāre itmek gerek ismā'İL bugün terk itmek gerek	Şöyle söyler: Buna bir çare bulmak gerek, İsmail'i bugün terk etmek gerek.

⁷ تلبيس: telbīs

098	çaldı yetmiş kez bıçağı oğlını ditrer elleri kesmez bir kılını	<i>Bıçağı yetmiş kez oğluna sürdü, elleri titrer, tek bir kılını kesemez.</i>
099	ismâ'îl eydür şefâ'at gözdedir yüz yüze bakma bıçağ bir yerdedür	<i>İsmail: (Ey baba), merhamet gözdedir, yüzüme bakma, bıçağı bir yere sür.</i>
100	eydür ismâ'îl atalık mührin getir gözlerim bağla yüzümü yere sür	<i>Babalık sevgini yerine getir, gözlerimi bağla ve yüzümü yere doğru kapa.</i>
101	atasının yüzüne kim bakmayın dağı hem yüregini yakmayın	<i>Babasının yüzüne bakmayın ve onun yüregini yakmayın.</i>
102	mühri gözdedir bakmam döymeyesin beni boğazlamağa kıymasın	<i>Sevgi gözdedir, sana bakmam, dayanamazsın ve beni kesmeye kıyamazsın.</i>
103	ol emânet bıçağı sen bile hem elümi katı bağla ip ile	<i>Sen, o emanet bıçağı bile ve elimi sağlam bir ip ile bağla.</i>
104	olmasun bıçağ çalarken el şalam saña tokına yarın oda yanam	<i>Bıçağı sürerken sonra elimi uzatmayayım, eğer sana dokunursa yarın cehennem ateşinde yanarım.</i>
105	bir dağı senden budur ki dileğim anama gösterme kanlu gölmegim	<i>Senden bir isteğim de şudur ki: Kanlı gömleğimi anama gösterme.</i>
106	çün vaşiyet kıldı çökdi dizin bağladı atası nerges gözlerin	<i>Vasiyetini bitirdikten sonra dizlerinin üzerine çöktü, babası nergis gözlerini bağladı.</i>
107	elini ayağını çün bağladı ismâ'îl kendüye bakdı ağladı	<i>Elini ayağını bağlayınca İsmail kendine bakıp ağladı.</i>
108	eydür ey baba ki 'âşî degülüm 'âşîler gibi niçün bağlu elüm	<i>Ey baba, asi değilim, niçin asiler gibi elim bağlıdır.</i>
109	elüm ayağım çözüp boğazlağıl saña muṭî' durur oğluğ ismâ'îl	<i>Elimi ayağımı çözerek beni kes. Oğlun İsmail sana tabidir.</i>
110	çün çözdü ellerin virdi boğazın halkına çaldı bıçağ yetmiş kez	<i>Ellerini çözünce boğazını uzattı. (İbrahim) bıçağı yetmiş kez boğazına sürdü.</i>
111	nice çaldı bıçağı hiç kesmedi nice kessün ki çalab kesme dedi	<i>Bıçağı ne kadar sürdüyse de hiç kesmedi. Nasıl kessin ki Allah kesme dedi.</i>
[21b] 112	pıçağı kaçır halil çaldı taşta kesdi bıçağ ol taşu başdan başa	<i>Halil öfkelenerek bıçağı taşta vurdu. Bıçak, o taşu baştan başa kesti.</i>

113	eydür ey ‘āşî bıçak kesdiñ taş tamām niçün işlemediñ bu işi	<i>Ey asi bıçak, taş kestir, niçin bu işi yapıp tamam- lamadın, dedi.</i>
114	dile gelüp didi bıçak yâ halil kesme didi bir kılın rabbü'l-celil	<i>Bıçak dile gelip: Ey Halil, o yüce Allah bir kılını bile kesme dedi.</i>
115	buyruk anıñdur buyuran ol durur cümle anıñ buyruğına kıl durur	<i>Buyruk onundur, buyuran da odur. Herkes onun buyruğına kuldur.</i>
116	ben ne suç itdüm beni çaldıñ taş yâ ne kıldı çün ismâ‘il paşa	<i>Ey paşa, ben ne günah ettim de beni taş vurdun ve İsmail ne yaptı?</i>
117	çün halil diñledi bıçaktan cevâb hağ çalab cebrâ‘ile kıldı hitâb	<i>Halil, bıçaktan bu cevabı duyduğı zaman yüce Allah, Cebrail'e seslendi:</i>
118	tez irgürkil ismâ‘ile kurbânı kurtar ol bize fidâ olan cânı	<i>Çabuk kurbanı İsmail'e yetiştir. O bize kendini feda etmek isteyen canı kurtar.</i>
119	çünkü böyle emir kıldı ol celil koç getürdi kurbân için cebrâ‘il	<i>O yüce Allah, böyle emredince Cebrail kurban et- mek için koç getirdi.</i>
120	hağ nidâ itdi ki tebdîli işiñ yerine geldi yâ ibrahim düşüñ	<i>Yüce Allah, Ey İbrahim işin değışti, düşün yerine geldi, dedi.</i>
121	halil eydür kesmedim oğlan başın nice tamām eyledim ben dost işin	<i>Halil: Oğlumun başını kesmedim, ben dost işini nasıl tamamladım?</i>
122	geldi nidâ saña baş kes divediñ ismâ‘ilden sevgili kesgil didiñ	<i>Ses geldi: (Ey İbrahim) sana baş kes demedim, İs- mail'den daha sevgili olanı kes dedim.</i>
123	bizi seven gönüle nesne şıgmaya dost dostdan nesne ayamaya	<i>Bizi seven gönle hiçbir nesne sığmaz, dostu dost- tan hiçbir nesne mahrum edemez.</i>
124	bizim için oğluña çaldıñ pıçak dostlığında hazretümize oldu hağ	<i>Bizim için oğluna bıçak sürdün, dostluğun katı- mızda gerçek oldu.</i>
125	tâ halikiñ emrine fermân oldu ismâ‘ilüñ dardine dermân oldu	<i>Sonunda Allah'ın emri yerine geldi, İsmail'in der- dine derman oldu.</i>
126	sen dağı hağdan ‘ağā almayasın tâ pıçağı nefsiñe çalmayasın	<i>Sen de Allah'tan lütufta bulunmayasın ve bıçağı kendi nefsiñe çalmayasın.</i>
127	çünkü bunda hatim oldu bu kelâm vir şalavât muştafâya ve's-selâm	<i>Bu söz, burada sona erdi. Mustafa'ya salavat ver. Son söz budur.</i>
128	fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilât muştafâniñ rûhına vir şalavât	<i>Fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilât. Mustafa'nın ruhuna bir salavat ver.</i>

5. Dizinler

5.1. Gramatikal Dizin

A

‘**acāyib** (< Ar. ‘*acāib*) Acayip, garip, tuhaf.

‘**a.** 001

‘**aceb** (< Ar. ‘*aceb*) Şüphede, tereddüt, hayret ifade eden soru zarfı, acaba.

‘**a.** 059

aç- Birleşik fiiller yapar.

cān kulağın a. → **cān:** 001

ādem (< Ar. *ādem* < İbr.) İlk yaratılan insan ve ilk peygamber.

ā.+ e 003

ā.+ üñ 004

ağla- Ağlamak.

a.- dı 034, 071, 107

a.- r idi 007

āhîr (< Ar. *āhîr*) Sonunda, nihayet.

ā. 024

aḥvāl (< Ar. *aḥvāl*) Durumlar, hâller.

a.+ i 001

al- 1. Bir nesneyi elle veya araçla tutup yerinden kaldırmak.

a.-dı 043, 082, 093

2. Beraberinde götürmek veya getirmek.

a.- am 037

a.- dı 049

3. Kabul etmek.

a.- mayasın 126

4. Birleşik fiiller yapar.

cānın a.- dı → **cān:** 078

alda- Aldatmak, kandırmak.

a.- ya 091

a.- yım 037

‘**ālem** (< Ar. ‘*ālem*) Dünya.

‘**ā.+ i** 048

‘**amām** (< Ar. ‘*amāme*) Sarık.

‘**a.+ ırñ** 039

ana Anne.

a.+ ma 105

a.+ ırñ 072

a.+ ırı 071

a.+ sı 041, 052

a.+ sına 035

anca O kadar.

a. 011

anda Orada.

a. 057, 065, 069

andan Ondan sonra.

a. 002

anı Onu.

a. 027, 029, 040, 057, 058, 077, 089

anıñ Onun.

a. 041, 060, 068, 078, 115

a.+ dur 068, 115

arı Ona.

a. 003, 010, 015, 039

ara 1. Mesafe.

a.+ da 066

2. Vakit, zaman.

a.+ da 013

3. Yer.

a.+ dan 050

arı Temiz, pak.

arı a. Tertemiz: 039

‘āšī (< Ar. ‘āšī) Başkaldıran, isyan eden, isyankâr.

‘ā. 108, 113

‘ā.+ ler 108

‘aşk (< Ar. ‘išk) Bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık, dostluk.

‘a.+ ımıza 026

at At (Binek hayvanı).

a. 028

a.+ ı 021

at- Bir şeyi bir hedefe veya bir tarafa doğru fırlatmak, atmak.

a.- dı 082

ata Baba.

a.+ m 077, 079, 081

a.+ ıj 070, 072, 074, 075, 085, 086

a.+ ıjdan 047

a.+ sı 049, 057, 058, 059, 106

a.+ sıdur 064

a.+ sınıj 101

a.+ sıyla 045

a. oldı Baba olmak: 011

‘atā (< Ar. ‘atā) İhsan, bağış.

‘a. 126

atalık Baba olma durumu.

a. 100

aya- Yasaklamak, menetmek, mahrum etmek.

a.- maya 123

ayak Ayak.

a.+ ım (ayağım) 109

a.+ ını 107

‘ayāl (< Ar. ‘iyāl) Evlat, çoluk çocuk.

‘a. 008, 009

‘a.+ inüj 078

‘a.+ ıj 053

ayrıl- (Bir yer, şey veya kimseden) uzaklaşmak, onu geride bırakmak, ayrı düşmek.

a.- mağıl 047

ayruk Başka, gayrı, ayrı.

a. 081

azdur- Kışkırtmak, tahrik etmek.

a.- up 090

B

baba Baba, ata.

b. 084, 108

bağışla- Vermek, ihsan etmek, bahşetmek.

b.- dı 010

b.- dım 022

b.- madıj 023

bağla- İp, bağ veya başka bir araçla bir şeyi bir yere, diğer bir şeye veya birkaç şeyi birbirine tutturmak, bağlamak.

b. 100, 103

b.- dı 106, 107

gönül b.- r-ıdı → gönül: 007

bağlu İp veya başka bir araçla bir şeye, bir yere bağlanmış olan.

b. 108

bak- Gözleri bir şey üzerine çevirmek, bakmak.

b.- dı 107

b.- ma 099

b.- mam 102

b.- mayın 101

bağdur- Bakmasına sebep olmak, baktırmak.

yola b.- ma → yol 048

baña Bana.

b. 008, 023, 025, 040, 073, 081, 085

baş 1. Baş, kafa.

b. 122

b.+ m 038, 044, 121

b.+ mı 043

2. Uç, sınır.

başdan b.+ a Tamamıyla, bir uçtan bir uca:

112

başla- Bir işi yapmak üzere harekete geçmek, bir işe girişmek.

b.- yuban 002

bel Cinsi birleşme sırasında erkeklik organından gelen ve neslin devamını sağlayan salgı, bel suyu, sperma.

b.+ inden 004

belinle- Korku ile uykusundan sıçramak.

b.- di 034

bellü Belli, açık, aşikâr.

b. 061

ben Ben (Birinci tekil şahıs zamiri).

b. 025, 036, 116, 121

b.+ i 040, 048, 073, 080, 081, 102, 116

b.+ im 047, 077, 079, 080

bencileyin Benim gibi.

b. 035

berjiz Yüz, yüzün rengi.

b.+ i (berzi) 033

besle- Yetiştirmek, büyütme.

b.- di 014

b.- düj 057

beş yüz Beş yüz sayısı.

b. 012

bıçak Bıçak. ↔ **pıçak**.

b. 099, 104, 110, 112, 113, 114

b.+ dan 117

b.+ ı (bıçağı) 098, 103, 111

b.+ ını (bıçağını) 070

b. çal- Bıçağı sürmek, bıçakla bir şeyi kesmeye çalışmak: 098, 104, 110, 111

bī-ħaber (< F. *bī* + Ar. *ħaber*) Habersiz, bilgisiz.

b. 060

bī-ħisāb (< F. *bī* + Ar. *ħisāb*) Sayısız, hesapsız.

b. oldu Sayısız olmak: 004

bil- Bir şey hakkında bilgisi olmak, o şeyi öğrenmiş bulunmak.

b. 027, 061

b.- di 060

b.- gil 063

b.- mezem 087

b.- ür 064, 068

b.- ürdi 041

bildür- Haber vermek, bildirmek.

b.- mege 074, 086

bile- Kesici bir aleti bileği ile keskin duruma getirmek.

b. 103

b.- di 070

bir Bir, herhangi bir (Belirsizlik sıfatı).

b. 001, 002, 008, 009, 040, 043, 051, 084,

094, 098, 099, 105, 114

biri (Her hangi) Bir kimse, birisi.

b. 005

biz Biz (Birinci çokluk şahıs zamiri).

b.+ e 118

b.+ i 123

- b.+ im** 027, 124
- boğaz** Ağız boşluğundan sonra yiyeceklerin geçtiği, ağızla gırtlak arasındaki dar kısım.
- b.+ in** 110
- boğazla-** Eti yenecek hayvanı boğazını keserek öldürmek.
- b.- dı** 021
- b.- ğıl** 109
- b.- mağa** 072, 096, 102
- b.- mağı** 028, 041
- b.- r** 058, 082
- boya-** Boyamak.
- b.- yım** 096
- kana b. → kan:** 096
- boyun** Vücudun omuzlarla baş arasında kalan ve başı bedene bağlayan kısmı, boyun.
- b.+ in (boynın)** 046
- bölük** Ortadan iki yana ayrılmış saçın bir tarafı, belik.
- b. eyledi** Saçı iki yana ayırmak, ortadan ikiye ayırmak: 044
- böyle** (< bu + eyle) Böyle, bunun gibi, bu şekilde.
- b.** 063, 119
- bu 1.** Bu (İşaret sıfatı). En yakında olan kimse veya şeyi işaret yoluyla belirtir.
- b.** 024, 050, 075, 085, 113, 127
- 2.** Bu (İşaret zamiri).
- b.** 053
- b.+ dur** 105
- bugün** Bugün.
- b.** 097
- bul-** (Arayarak veya rastgele) Bir şey, bir kimse veya bir durumla karşılaşmak; görmek, elde etmek.
- b.- madı** 069
- bulud** Bulut.
- b.** 050
- buna** Buna.
- b.** 079
- bunda** Burada.
- b.** 127
- bunu** Bunu.
- b.** 074, 086
- buyruğ** Buyrulan, emredilen şey, emir, hüküm.
↔ **buyruk.**
- b.** 068
- buyruk** Buyrulan, emredilen şey, emir, hüküm.
↔ **buyruğ.**
- b.** 115
- b.+ ıdur (buyruğıdur)** 032
- b.+ ina (buyruğına)** 115
- b.+ ını (buyruğıını)** 067, 094
- b.+ unı (buyruğıını)** 062
- b. eyle-** Emri yerine getirmek: 067
- b. ıtut-** Emre itaat etmek: 062, 094
- buyur-** Bir şeyin yapılmasını kesin olarak bildirmek, emretmek.
- b.- an** 115
- b.- dı** 038, 061
- b.- dı** ise 065
- buyurıcı** Emreden, buyuran, buyruk veren.
- b.** 066
- bünyād** (< F. *bunyād*) Yapı, bina.
- b.+ in** 006
- bütün** Eksiksiz, tam.
- b.** 019
- büyi-** Yetişmek, büyümek.

b.- di 014

C

cān (< F. *cān*) 1. İnsanın kendi varlığı, yaşama, yaşayış, hayat.

c.+ 1 118

c.+ im 047

c.+ in 078

c.+ ina 092

c. al- Birini öldürmek: 078

2. İnsanın duygularını taşıyan iç âlemi, gönül, iç, yürek.

c. 001

c.+ ina 035

c.+ ina od düş- İçi yanmak: 035

c. kulağın aç- Dikkat kesilmek: 001

cebrâ'îl (< Ar. *cebrâ'îl* < İbr.) Dört büyük melekten biri, Allah'ın vahyini peygamberlere ulaştırarak görevli olan melek.

c. 119

c.+ e 117

celîl (< Ar. *celîl*) "Ululuk ve celâl sahibi, yüce, âli" anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerindedir).

c. 018, 063, 119

cevâb (< Ar. *cevâb*) Cevap, yanıt, karşılık.

c. 117

ciger (< F. *ciger*) Ciğer, bağır, gönül.

c.+ imdür 095

cihân (< F. *cihân* - *cahân*) Dünya, âlem.

c.+ da 004

c.+ 1 050

cümle (< Ar. *cümle*) Bütün, hep, hepsi, herkes.

c. 016, 115

c.+ sin 022

Ç

çal- Vurmak, darbe indirmek.

ç.- arken 104

ç.- dı 098, 111, 112

ç.- dıñ 116, 124

ç.- mayasın 126

bıçak ç. → bıçak: 098, 104, 110, 111

pıçak ç. → pıçak: 112, 124, 126

çalab Tanrı, Allah.

ç. 111

hak ç. → hak: 117

çāre (< F. *çāre*) İstenen noktaya varmak, bir engeli aşmak için tutulması gereken yol, çıkar yol, çözüm yolu.

ç. it- Çare bulmak, çözmek: 097

çakar- 1. Bulunduğu yerden dışarı çıkmasını sağlamak.

ç.- dı 083

ç.- dım 087

ç.- dıñ 092

2. Doğruluktan saptırmak.

ç.- up 090

yoldan ç. → yol: 090

çok Fazla, pek, çok.

ç. 034, 052, 088

çök- Ayakları üstüne oturmak, çökmek.

ç.- di 106

çöz- (Bir şeyi) Bağlı, düğümlü, sarılı veya ilikli... durumdan çıkarmak, açmak, çözmek.

ç.- di 110

ç.- üp 109

çün (< F. *çün/çun*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, mademki; ne zaman ki, gibi, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çünkü**.

ç. 029, 034, 049, 066, 077, 106, 107, 110,

116, 117

çünkü (< F. *çün+ki*) Çünkü, için, dolayı, sebebiyle, şundan dolayı, şu sebepten ki, zira, madem-ki; ne zaman ki, -dığı zaman, -ınca/-ince vb. anlamlara gelen edat. ↔ **çün**.

ç. 050, 069, 119, 127

D

dağı “Fazla olarak, üstelik, daha, bile, de vb.” anlamlara gelen kuvvetlendirme sözü. ↔ **de**.

d. 043, 055, 079, 091, 101, 105, 126

dāsītān (< F. *dāstān*) Hikāye, destan. ↔ **destān**.

d. 001

de- Söylemek, demek. ↔ **di-**.

d.- **di** 111

d.- **yen** 024

d.- **yü** 036, 077

d.- **yüben** 034

d.- **yüp** 090

de Bağlama ve kuvvetlendirme edatı; da, de, dağı.
↔ **dağı**.

d. 092

degül Değil (Olumsuzluk edatı).

d.+ **üm** 108

dem (< F. *dem*) An, zaman.

d. 085

derd (< F. *derd*) Dert, gam, keder, kaygı, üzüntü.

d.+ **ine** 125

dermān (< F. *dermān*) İlaç, şifa, deva.

d. 125

d. **ol-** Çare olmak: 125

destān (< F. *dāstān* > *destān*) Hikāye, destan. ↔ **dāsītān**.

d.- **ı ismā'īl** İsmail'in hikāyesi: 001

deve Sırtı bir veya iki hörgüçlü, bacakları ve boynu çok uzun yük ve binek hayvanı, deve.

d. 012, 028

d.+ **den** 016

d.+ **si** 016

d.+ **yi** 018

di- Söylemek, demek. ↔ **de-**.

d.- **di** 031, 053, 076, 084, 085, 088, 114

d.- **diğ** 122

d.- **düm** 075

d.- **gil** 039

d.- **mediğ** 122

d.- **r isem** 035

d.- **rdi** 009

d.- **se** 032

dil Söz, laf, konuşma.

d.+ **e gel-** (Konuşma yetisi olmayan bir şey için) Konuşmaya başlamak; dillenmek: 114

dile- Dilemek, istemek.

d.- **r idi** 009, 091

d.- **yüp** 007

dilek İstek, arzu, talep, rica.

d.+ **im (dilegim)** 105

dīn (< Ar. *dīn*) İman, inanç, din.

pāk-i d. → pāk: 087

diñle- İşitmek, dinlemek, kulak vermek.

d. 001

d.- **di** 117

dirīgā (< F. *dirīgā*) Çok yazık, eyvahlar olsun, yazık.

d. 058

ditre- Hızlı hızlı hareketlerle sürekli kımıldamak, titremek.

d.- **mek** 029

d.- r 098
diz Bacakta uylukla baldırın birleştiği oynak kısım,
diz.
d.+ in 106
dost (< F. *dōst/dūst*) Dost, arkadaş.
d. 040, 121, 123
d.+ dan 123
d.+ ıdır 063
d.+ ı ol- Aralarında sevgi ve yakınlık olmak,
dost olmak: 066
dostlık (< F. *dōst/dūst* + T. *-lık*) Çıkar ilişkisine dayan-
maksızın kişilerin birbirlerine karşı duyduk-
ları bağlılık.
d.+ nda (dostlığında) 124
dök- (Göz yaşı, kan, ter vb.) Akıtmak, dökmek.
d.- e 065, 079
d.- er 060, 077, 085
d.- iser 071
d.- üben 078
kan d. → kan: 060, 065, 071, 077, 078, 079, 085
dön- Geri gitmek veya geri gelmek, avdet etmek,
dönmek.
d. 075
d.- di 059, 076
d.- gil 075
d.- üp 089
döy- Dayanmak, tahammül etmek, katlanmak.
d.- eyim 096
d.- meyesin 102
durur (Bildirme) -dır/-dir (dur- fiilinin hâl kipi. 14.
yüzyıldan sonra arkaizm ya da bir beytin boş
yerini doldurmak için kullanılırdı).
d. 109, 115

dut- (Ağrı, sancı, hastalık vb.) Musallat olmak, yaka-
lamak.
d.- dı 029
düğün Evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan bü-
yük eğlence. ↔ **düğün.**
d.+ e 040
düğün Evlenme veya sünnet dolayısıyla yapılan bü-
yük eğlence. ↔ **düğün.**
d.+ e 036
dün Gece.
d. ü gün Gece gündüz: 011
dünyā (< Ar. *dunyā*) Dünya, âlem, içinde yaşadığımız
yer, yerküre.
d.+ da 047
d.+ yı 080
düş Uyurken zihinde beliren hayaller ve düşünce-
ler, rüya.
d.+ de 015, 019, 023
d.+ i 030, 031
d.+ üj 120
düş- 1. Başını alıp gitmeye koyulmak, kendini -e at-
mak.
d.- di 093
yolına d. → yol: 093
2. Birleşik fiiller yapar.
d.- erse 035
cānına od d. → cān: 035
E
eger (< F. *ger/eger*) Eğer, şayet. (Şart anlamını güç-
lendirmek için şart cümlelerinin başına geti-
rilir).
e. 035
egle- Alkoymak, geciktirmek, vakit geçirtmek, dur-
durmak.

e.- megil 081

el Kolun, bilek mafsalsından itibaren avuç ve parmakları içine alan ve iş görmeye, tutmaya yarayan kısmı.

e.+ in 093

e.+ ine 043, 093

e.+ ini 107

e.+ leri 098

e.+ lerin 042, 110

e.+ üm 108, 109

e.+ ümi 103

e. şal- El uzatmak: 104

emānet (< Ar. *emānet*) Korunmak için birine bırakılan şey.

e. 103

emir (< Ar. *emr*) Emir, buyruk.

e.+ ine (emrine) 125

e. kııl- Bir kimseden bir şey yapmasını istemek, buyurmak, emir vermek: 063, 119

enbiyā (< Ar. *enbiyā*) Peygamberler, nebiler.

e.+ nııı 005

et- Türkçede birçok kelimenin sonuna gelerek birleşik fiiller teşkil eden, sonuna geldiği kelimeye göre değişik fonksiyonları olan, geçişli veya geçişsiz fiiller, ayrıca çeşitli deyimler yapan fiil.

e.- di 092

la'net e. → la'net: 092

evliyā (< Ar. *evliyā*) Ermişler, veliler.

e. 004

ey (İsimden önce hitap ünlemi) Ey, hey, bre, be vb. anlamlara gelir.

e. 006, 008, 047, 057, 058, 060, 066, 076, 084, 087, 090, 095, 108, 113

eyit- Demek, söylemek. ↔ **eyt-**

e.- em (eyidem) 017

eyle- “Yapmak, etmek, kılmak” anlamında yardımcı fiiller yapar.

e. 025, 026

e.- di 018, 044

e.- dim 121

e.- gil 027

e.- mezsın 015

e.- sün 067

e.- yem 008

bölük e. → bölük: 044

buyuruğını e. → buyruk: 067

ķurbān e. → ķurban: 008, 015, 018, 025, 026, 027

tamām e. → tamām: 121

eyt- Demek, söylemek. ↔ **eyit-**

e.- eyim (eydeyim) 049

e.- ür (eydür) 008, 022, 035, 047, 061, 082, 095, 099, 100, 108, 113, 121

eyü iyi.

e. 040, 090, 092

e. kııl- İyi yapmak, doğru yapmak: 089

F

fermān (< F. *fermān*) Emir, buyruk.

f. ol- Emir olmak, buyruk olmak: 125

fidā (< Ar. *fidā*) Bir şey uğrunda değerli bir şeyden vazgeçme, uğruna verme.

f. ol- Feda olmak, bir şey uğrunda değerli bir şeyden vazgeçmek: 118

fitne (< Ar. *fitne*) Karışıklık, fesat, kargaşalık.

f.+ lige 051

f.+ si 088

G

ġāfil (< Ar. *ġāfil*) Çevresinden ve gerçeklerden habersiz olan, gaflet içinde bulunan, dalgın, dikkatsiz ve düşüncesiz (kimse).

ġ. 058

ġarāyib (< Ar. *ġarā'ib*) Garîbeler, şaşılacak tuhaf şeyler, işitilmemiş duyulmamış olaylar.

ġ. 001

gel- 1. (-den, -e) Gelmek, varmak, ulaşmak.

g. 048, 075

g.- di 038, 042, 051, 052, 070

g- dim 074

g.- düm 086

2. Bulunduğu yerden ayrılıp geri dönmek, avdet etmek.

g.- mege 054

g.- meyser 055

3. Doğmak, dünyaya gelmek.

g.- di 004

4. (Koku, ses ve sesle ilgili şeyler için) Duyulmak.

g.- di 122

5. Birleşik fiiller yapar.

g.- di 014, 120

g.- üp 114

uyku g. → uyku: 014

yerine g. → yer: 120

dile g. → dil: 114

gerek- Lazım olmak, gerekmek.

g. 031, 032, 062, 094, 097

getür- 1. (Daha uzak bir yerden) Bulunulan yere gelmesini sağlamak, gelmesine sebep olmak, iletmek, nakletmek.

g.- di 119

2. Sağlamak, yerine getirmek.

g. 100

3. (Yardımcı fiil olarak) ... etmesini sağlamak, ... duruma gelmesine sebep olmak.

g. 026

yerine g. → yer: 026

gey Çok, pek çok, gayet.

g. 016, 084

gibi Gibi, benzer (Benzetme edatı).

g. 108

gice Gece.

g. 006, 010, 018, 031

girü Arkaya doğru.

g. 025, 054, 075, 089

git- 1. (Bir yerden bir yere) Hareket etmek, gitmek.

g. 081

g.- di 081

g.- em (gidem) 036, 037

g.- er 049, 093

g.- medin 089

gide g.- e Gitmeye devam ederek, gittikçe: 094

2. (Söz için) Sürmek, devam etmek.

g.- elüm (gidelüm) 002

giydür- Giydirmek, giyinmesini sağlamak.

g.- ür 039, 045

gizle- Saklamak, gizlemek.

g.- yem 036

gölmek Gömlek.

g.+ im (gölmegim) 105

gönder- Göndermek, yollamak, gitmesini sağlamak.

g.- ir 045

gönül Gönül, kalp, iç.

g.+ den 009

g.+ e 123

g. bağla- İçten severek bağlanmak: 007

gör- Görmek, bakmak, algılamak, göz ile seçmek.

g. 021, 050

g.- di 015, 023, 030, 031, 048

g.- dim 084

g.- meyiser 055, 056

g.- ür 080

görklü Güzel, gösterişli, görkemli.

g. 055, 056, 096

görün- Görünür hâlde olmak, görülebilecek durum veya nitelikte olmak.

g.- mez 050

görüş- Karşı karşıya gelip konuşmak, birbirini görmek; görüşmek.

g.- üben 046

göster- (Birinin) Görmesini sağlamak.

g.- me 105

göz Göz, görme organı.

g.+ dedir 099, 102

g.+ in 046, 083, 087

g.+ in 092

g.+ lerim 048, 100

g.+ lerin 055, 106

g.+ leri 056

g.+ üm-ile 080

gözle- Gözlemek, takip etmek, beklemek.

g.- yim 036

yol g. → yol: 036

gün Gündüz.

dün ü g. → dün: 011

H

hâcer (k.a.) Hacer, İbrahim peygamberin karısı, Hz. İsmail'in de annesidir.

h.+ e 038

hâcet (< Ar. *hâcet*) Allah'tan veya büyük bir makamdan yerine getirilmesi, gerçekleştirilmesi istenen dilek.

h.+ i 012

hâk (< Ar. *hâk*) 1. Allah, Cenâbıhak, Tanrı, Hudâ. ↔ **hâk.**

h. 008, 010, 015, 061, 062, 077, 095, 120

h.+ dan 007, 126

h.+ dir 024

h. çalab Allahü Tealâ: 117

h. te'alâ Yüce Allah: 003

2. Doğru, gerçek.

h. ol- Gerçek olmak: 124

hâk (< Ar. *hâk*) Allah, Cenâbıhak, Tanrı, Hudâ. ↔ **hâk.**

h.+ -içün 012

h.+ u 067

hâlik (< Ar. *hâlik*) Yaratıcı, yaratıcı.

h.+ in 125

hâlîl (k.a.) "Samimi dost" anlamındadır. İbrahim aleyhisselâm.

h. 011, 018, 020, 022, 027, 061, 063, 077,

082, 112, 114, 117, 121

h.+ dir 068

h.+ dür 064

hâlîlullâh (k.a.) "Halis, sadık dost" anlamındadır. İbrahim aleyhisselâm.

h. 029, 033

h.- 1 şāh-ı muhterem Saygıdeğer hükümdar
Halilullâh: 005

halk (< Ar. *halk*) Boğaz.

h.+ ma 110

halvet (< Ar. *halvet*) Kimsenin bulunmadığı ıssız yer.

h.+ de 037

h.+ e 094

hâş (< Ar. *hâşş*) Özel, seçkin.

h. 021

hatim (< Ar. *hatm*) Bitirme, sona erdirmeye, tamamlama.

h. ol- Sona ermek, tamamlanmak: 127

hazā (< Ar. *hazā*) “Bu, şu, o” anlamında olup Türkçede kalıplaşmış bazı Arapça kullanılışların içinde geçer.

h. 001

hazret (< Ar. *hazret*) **1.** Bir büyük zattan bahsedilirken isim yerine kullanılır.

h.+ e 011

2. (Bilhassa Allah için) Kat, huzur.

h.+ ümüze 124

hem (< F. *hem*) Hem, üstelik, ayrıca, şu da var ki, aynı zamanda; ve de, dahi.

h. 046, 101, 103

her (< F. *her*) (Belirsizlik sıfatı olarak).

h. 006

hiç (< F. *hiç*) Hiç, hiçbir, asla, katiyen.

h. 111

hiṭāb (< Ar. *hiṭāb*) Hitap, seslenme sözü.

h. kıI- Söz söylemek, seslenmek, hitap etmek: 117

hoca (< F. *hāce*) Dinî hizmetlerde görevli kimse, din görevlisi, hoca.

h. 006

hoş (< F. *hoş*) İyi, güzel, hoş, latif.

h. 002, 009, 039, 040, 042, 043

I

ıışk (< Ar. *ıışk*) Aşk.

ı.-ıla 002

İ

i- Aslı Eski Türkçede *ermek* iken *irmek* > *imek* olarak değişen ve kökü eriyip bugün sadece “şu veya bu durumda bulunmak” anlamındaki *idi*, *imiş*, *ise*, *iken* şekilleri kullanılan fiil, isim fiili, ek fiil, imek fiili.

ağlar i.- di 007

diler i.- di 009, 091

İblis i.- di 088

telbīs i.- di 088

uyhuya varmaz i.- di 007

buyurdu i.- se 065

dir i.- sem 035

İblis (< Ar. *İblīs* < İbr.) Şeytan.

i. 051, 061, 066, 082

i.+ e 091

i. idi 088

i.+ üñ 083

İbrāhīm (k.a.) İbrahim peygamber aleyhisselâm. Hz. İsmail’in babasıdır.

i. 034, 038, 060, 088, 120

i.+ e 014, 059, 084

i.+ üñ 012

içün İçin, diye.

i. 027, 119, 124

iki İki sayısı.

i. 044, 046

ile İle (Bağlaç).

i. 075, 103

ilet - Götürmek veya getirmek, ulaştırmak, eriştirmek.

i.- dügin 072

i.- em 040

i.- üben (iledüben) 037

i.- ür 074, 085, 086

ilt- Götürmek, iletmek.

i.- esi 041

imdi Şimdi.

i. 069, 093

ip Dokuma malzemesinden yapılan ve bağlamak için kullanılan, çeşitli kalınlıkta bükülmüş sicim, ip.

i. 103

ir- Belli bir yere, bir noktaya varmak, vâsıl olmak, erişmek.

i.- di 084

i.- diler 094

irgür- Ulaştırmak, eriştirmek.

i.- gil 118

ismâ'îl (k.a.) Hz. İsmail, İbrahim peygamberin oğludur.

i. 013, 052, 055, 058, 070, 076, 082, 097, 099, 100, 107, 109, 116

i.+ den 122

i.+ dür 027

i.+ e 011, 045, 059, 118

i.+ i 010, 014, 025, 037, 045, 049, 062, 095

i.+ üm 034, 073

i.+ üñ 028, 038, 042, 064, 093, 125

destân-ı i. → destân: 001

iş Bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel.

i.+ dir 053

i.+ i 031, 064, 068, 113

i.+ imi 022

i.+ in 121

i.+ inç 120

işbu Bu, işte bu.

i. 031, 061

işit- Duymak, dinlemek, işitmek.

i. 069

i.- mediñ 089

i.- meye 056

işle- Yapmak, işlemek.

i.- düñ 053

i.- dim 022

i.- mediñ 023, 113

i.- mek 031

tamâm i. → tamâm: 022

it- 1. Yapmak, etmek, kılmak, işlemek.

i.- mek 032

2. Türkçede birçok kelimenin sonuna gelecek birleşik fiiller teşkil eden, sonuna geldiği kelimeye göre değişik fonksiyonları olan, geçişli veya geçişsiz fiiller, ayrıca çeşitli deyimler yapan fiil. "Yapmak, etmek, kılmak" anlamlarında birleşik fiiller yapar.

i. 061

i.- di 012, 120

i.- düm 087, 116

i.- e (ide) 062

i.- er (ider) 097

i.- eyim (ideyim) 037, 095

i.- mek 097

i.- mez misin 020

i.- üben (idüben) 065

çāre i. → **çāre:** 097

ḳurbān i. → **ḳurbān:** 012, 037, 061, 062, 065

nidā i. → **nidā:** 120

öyle i. → **öyle:** 097

şuç i. → **şuç:** 116

şöyle i. → **şöyle:** 087

terk i. → **terk:** 020, 095, 097

K-Ḳ

ḳaba Büyük, iri, kalın.

ḳ. 084

kaʿbe (< Ar. *kaʿbe*) Bütün müslümanların kıblesi ve ziyaret yeri olan Mekke şehrindeki mukaddes bina, beytullah.

k.+ niḳ 006

ḳaçan Ne vakit, ne zaman ki.

ḳ. 091

ḳ. ḳıl- Nasıl yapmak: 064

ḳaḳı- Birine yaptığı işin doğru olmadığını, beğenilmediğini sert sözlerle bildirmek; azarlamak; paylamak.

ḳ.- dı 082

ḳ.- dım 087

ḳ.- r 112

ḳamu Bütün, her.

ḳ.+ sım 021

ḳan Kan.

ḳ.+ a 028, 030, 096

ḳ.+ ı 085

ḳ.+ ım 079

ḳ.+ ımı 077

ḳ.+ in 060, 065, 078

ḳ.+ ıḳı 071

ḳ.+ a boya- Kana boyamak, yaralayarak kan içinde bırakmak: 096

ḳ.+ a yu- Kana boyamak, kan içinde bırakmak: 028, 030

ḳ.+ ı dök- Bir kimseyi yaralamak veya öldürmek, cana kıymak: 060, 065, 071, 077, 078, 079, 085

ḳanḳı Hangi.

ḳ. 078

ḳanı Hani, nerede.

ḳ. 057

ḳ.+ dur 073

ḳanlı Kan bulaşmış, kanlı.

ḳ. 105

ḳat Huzur, yan, ön.

ḳ.+ ina 052, 070

ḳatār (< Ar. *ḳatār*) Birbiri arkasına sıralanmış hayvan veya taşıt dizisi, katar.

ḳ.+ ıla 017

ḳatı Çok, pek, pek çok.

ḳ. 080, 103

ḳavl (< Ar. *ḳavl*) Sözleşme, anlaşma.

ḳ.+ iḳe 019, 020

ḳ.+ iḳi 026

ḳ.+ iḳe ḫur- Sözünde durmak, sözünü tutmak: 020

kelām (< Ar. *kelām*) Söz.

k. 127

kendü Kendi, kendisi.

k. 053

k.+ ye 107

kendüz Kendisi, şahsı, kişiliği.

k.+ inüḳ 052

k.+ iḳ 053

kerem (< Ar. *kerem*) Cömertlik, alçak gönüllülük.

sultān-ı k. → **sultān:** 005

kes- (Bıçak, makas, balta vb. bir araçla) Kesmek, ikiye ayırmak.

k. 071, 122

k.- di 112

k.- diğ 113

k.- gil 122

k.- me 111, 114

k.- medi 111

k.- medim 121

k.- mez 098

k.- sün 111

kez Defa, kere, sefer.

k. 098

k.+ in 031, 110

kıl- “Etmek, kılmak, yapmak” anlamında yardımcı fiiller yapar.

ķ.- dı 003, 018, 043, 050, 063, 106, 116, 117, 119

ķ.- dılar 003

ķ.- dığ 089

ķ.- ur 064, 068

emir ķ. → **emir:** 063, 119

hitāb ķ. → **hitāb:** 117

ne ķ. → **ne:** 050, 116

nidā ķ. → **nidā:** 018

vaşiyet ķ. → **vaşiyet:** 106

vücüd ķ. → **vücüd:** 003

yaraķ ķ. → **yaraķ:** 043

sücüd ķ. → **sücüd:** 003

eyü ķ. → **eyü:** 089

ķaçan ķ. → **ķaçan:** 064

nite ķ. → **nite:** 068

ķıl Kıl, tüy.

ķ.+ in 114

ķ.+ inı 098

ķınala- Kına sürmek, kına ile boyamak.

ķ.- dı 042

ķırķ Kırk sayısı.

ķ. 010

ķıy- İçi sızlamadan öldürmek, canına kastetmek.

ķ.- masın 102

ķızıl Parlak kırmızı renk.

ķ. 030

ķi Ki (Bağlama edatı).

k. 023, 088, 105, 108, 111, 120

ķim Kim, ki (Bağlama edatı).

k. 014, 015, 016, 039, 040, 053, 059, 076, 079, 085, 101

ķişi İnsan, kimse, şahıs.

k. 091

k.+ leri 090

ķitāb (< Ar. *ķitāb*) Kitap, eser.

k.+ da 006

ķo- Koymak, bırakmak, terk etmek.

ķ. 067

ķ.- ğıl 028

ķoca Yaşlı, ihtiyar.

ķ. 051, 067, 076, 084

ķoç Damızlık erkek koyun, koç.

ķ. 119

ķork- Korkuya kapılmak, korku duymak, ürkmek, çekinmek.

ķ.- uban 089

korķı Bir tehlike veya tehlike ihtimali karşısında duyulan ürkütücü duygu, korku.

ķ.+ dan 029, 033

ķuç- Kucaklamak, bağrını basmak.

ķ.- dı 046

ķul Allah tarafından yaratılmış olan insan, abd.

ķ. 068, 115

ķ.+ ı 067

ķulaķ Kulak, işitme organı.

ķ.+ ıı (ķulaķıı) 056

cān ķ.+ ın aç- → cān: 001

ķurbān (< Ar. *ķurbān*) 1. Allah yolunda kesilen hayvan.

ķ. 012, 018

ķ.+ ı 118

ķ. it- (Bir hayvanı) Kurban niyetiyle kesmek: 012

ķ. eyle- Dinin emrini yerine getirmek için usulüne göre bir hayvanı kesmek: 018

2. Yüksek bir amaç uğrunda bir şeyi veya kendini feda etme.

ķ. 008, 015, 019, 025, 026, 027, 037, 061, 062, 065, 119

ķ. it- (Bir kimse veya şeyi) Bir uğurda feda etmek: 037, 061, 062, 065

ķ. eyle- (Bir kimse veya şeyi) Bir uğurda feda etmek: 008, 015, 018, 025, 026, 027 **ķ. vir-** (Bir kimse veya şeyi) Bir uğurda feda etmek: 019

ķurtar- Kurtulmasını sağlamak; bir canlıyı tehlikeden, mahvolmaktan, helak olmaktan uzaklaştırmak.

ķ. 118

ķurtıl- (Bir tehlikeden, sıkıntılı bir durumdan) Sıyrılmak, uzaklaşmak, selamete çıkmak.

ķ.- asın 083

L

la'īn (< Ar. *la'īn*) Lanetlenmiş, lanetli, melun.

l. 066, 067, 069

l. ol- Lanetlenmiş olmak: 051

la'net (< Ar. *la'net*) Allah'ın rahmetinden, af ve merhametinden mahrum olma.

l. et- Allah'ın rahmetinden mahrum kalmasını dilemek, beddua etmek: 092

M

ma'nī (< Ar. *ma'nā*) Anlam, mana.

m.+ dūr 079

mekr (< Ar. *mekr*) Hile, düzen, aldatma.

m.+ i 088

melā'ik (< Ar. *melā'ik*) Melekler, melâike.

m.+ ler 003

mel'ūn (< Ar. *mel'ūn*) Lanetlenmiş, lanetli.

m. 051, 069

miskīn (< Ar. *miskīn*) Âciz, zavallı (kimse).

m. 041, 072

muħterem (< Ar. *muħterem*) Saygı gösterilen, saygıya layık olan, saygıdeğer.

ħalīlullāh-ı ŧāh ı m. → ħalīlullāh: 005

muŧafā (k.a.) Hz. Muhammed.

m.+ nıı 128

m.+ ya 127

muŧī (< Ar. *muŧī*) Uyan, itaat eden, boyun eğen, tâbi olan (kimse).

m. 109

müħr (< F. *mıhr*) Sevgi, dostluk.

m.+ i 102

m.+ in 100

N

n'eyle- (< *ne + eyle-*) Ne yapmak, ne etmek.

- n.- di** 021, 059
- n.- yüp** 009
- n'it-** (< *ne + it-*) Ne etmek, ne yapmak.
- n.- e (n'ide)** 062
- n.- er (n'ider)** 017, 049, 069
- n.- eyim (n'ideyim)** 095
- nāzenīn** (< F. *nāzenīn*) İşveli, cilveli, nazlı.
- n.** 058
- ne** Ne, hangi şey.
- n.** 032, 041, 050, 053, 060, 097, 116
- n.+ dūr** 079
- n. kıI-** Ne yapmak:116
- nefs** (< Ar. *nefs*) Bir kimsenin kendi öz varlığı, öz benliği, kişiliği.
- n.+ iñe** 126
- nerges** (< F. *nergis*) Nergis çiçeği, edebi anlamda sevgilinin gözüne benzetilir.
- n.** 106
- nesne** (< *ne + ise + ne*) Şey, nesne.
- n.** 123
- n.+ yi** 020
- neye** Bir olayın amacını veya sebebini sormakta kullanılan zarf, neden, niye.
- n.** 080
- nice 1.** Çok, pek çok, birçok.
- n.** 057, 090, 111
- 2.** Nasıl.
- n.** 024, 076, 096, 111, 121
- n.+ si** 095
- niçün** (< *ne + içün*) Bir şeyin sebebini ve amacını sormak amacıyla kullanılan “neden, hangi sebeple, hangi sebepten ötürü?” anlamında soru zarfı.
- n.** 015, 060, 077, 108, 113
- nidā** (< Ar. *nidā*) Seslenme, bağırma, çağırma.
- n.** 122
- n. it-** Seslenmek: 120
- n. kıI-** Seslenmek: 018
- nite** Nasıl.
- n. kıI-** Nasıl yapmak: 068
- O**
- od** Ateş.
- o.+ a yan-** Ateşte yanmak: 104
- cānna o. düş-** → **cān:** 035
- oğlan** Erkek çocuk.
- o.** 121
- oğul** Erkek evlat, genç delikanlı.
- o.+ ı (oğlı)** 060
- o.+ ın (oğlın)** 065
- o.+ ını (oğlını)** 041, 098
- o.+ ıñ (oğlın)** 061
- o.+ ıñı (oğlını)** 026, 054
- o.+ urğ (oğlurğ)** 109
- o.+ urğa (oğlurğa)** 124
- o.+ urğı (oğlurğı)** 030
- okı-** Çağırarak, davet etmek. ↔ **oķu-**
- o.- r** 040
- oķu- 1.** Çağırarak, davet etmek. ↔ **oķı-**
- o.- r** 073
- 2.** Okumak.
- o.- dum** 006
- ol- 1.** Meydana gelmek, vuku bulmak.
- o.- masun** 104
- 2.** “Olmak, bulunmak, meydana gelmek” anlamında yardımcı fiil.
- o.- a** 066

o.- an 118

o.- dı 004, 011, 012, 013, 124, 125, 127

o.- mışdı 033

o.- up 051

ata o. → ata: 011

bī-ḥisāb o. → bī-ḥisāb: 004

dermān o. → dermān: 125

dostı o. → dost: 066

fermān o. → fermān: 125

fidā o. → fidā: 118

ḥaḥ o. → ḥaḥ: 124

ḥatim o. → ḥatim: 127

la'īn o. → la'īn: 051

revā o. → revā: 012

şapşaru o. → şapşaru: 033

sevgülü o. → sevgülü: 013

ol 1. O (Üçüncü tekil şahıs zamiri).

o. 009, 032, 059, 062, 064, 065, 068, 071,

090, 115

o.+ dur 036

2. O (İşaret sıfatı).

o. 005, 009, 018, 029, 030, 031, 032, 050,

051, 058, 063, 069, 072, 088, 103, 112, 118,

119

otur- Oturmak.

o.- dı 044

Ö

ög- Övmek.

ö.- er 077

öl- Ölmek, vefat etmek.

ö.- mege 054

öldür- Bir canlının hayatına son vermek, öldürmek.

ö.- mege 074, 086

ö.- ür 080, 085

öp- Öpmek.

ö.- di 046

ör- 1. Yükselmek, çıkmak, belirlemek.

ö.- ü tır- Ayağa kalkmak: 024, 025, 026, 033

2. Taş, tuğla vb. ile bir duvar yapmak.

ö.- erin 006

ötri -den dolayı, -in yüzünden, -in sebebiyle.

ö. 071

öyle Öyle, o şekilde, o biçimde.

ö. 054, 097

ö. it- Öyle yapmak, o şekilde yapmak: 097

P

pāk (< F. *pāk*) Temiz.

p.- i dīn Dini temiz: 087

paşa Sayılan ve sevilen kimseler için kullanılan hitap sözü.

p. 116

pes (< F. *pes*) Şu hâlde, öyleyse, imdi.

p. 062

peygāmbēr (< F. *peygāmbēr*) Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevlendirilmiş kimse, Tanrı elçisi, nebî, resul.

p. 078

pıçak Bıçak. ↔ **bıçak**.

p. 124

p.+ ı 112, 126

pıçak çal- Bıçağı sürmek, bıçakla bir şeyi kesmeye çalışmak: 112, 124, 126

R

rabbü'l-celil (< Ar. *rabbü'l-celil*) Ulu Tanrı.

r. 114

revā (< F. *revā*) Layık, uygun, yerinde, münasip.

r. ol- Yerine gelmek: 012

rūh (< Ar. *rūh*) Can, nefes, ruh.

r.+ ina 128

S

sā'at (< Ar. *sā'at*) Vakit, zaman, an.

s. 032

saç Başı kaplayan kıllar, saç.

ş.+ in 038

ş.+ larını 044

sağ Sağ taraf, sağ yön.

ş. 087

şağışla- Düşünmek.

ş.- dı 010

şahrā (< Ar. *şahrā*) Çöl.

ş. 093

şakal Erkeklerde çene ve yanaklarda çıkan kılların bütünü, sakal.

ş.+ ı 084

şal- Sallamak, uzatmak.

ş.- am 104

el ş. → el: 104

şalavāt (< Ar. *şalavāt*) Hz. Muhammed'e ve onun soyundan gelenlere saygı ifade etmek için okunan "Allah'ım efendimiz Muhammed'e ve onun soyundan gelenlere salat ve selam olsun." anlamına gelen dua.

ş. 128

ş. vir- Sevap kazanmak için veya Hz. Muhammed'in ruhaniyetine sığınmak amacıyla şalavat okumak: 002, 017, 049, 083, 127

şan- Öyle olduğunu düşünmek, zannetmek, öyle sanmak, öyle kabul etmek, farz etmek.

ş.- dır 054

sağa Sana.

s. 008, 024, 025, 070, 074, 075, 086, 104,

109, 122

şapşaru (Yüz, ten, vücut için) Çok solgun, çok sararmış.

ş. 033

şarın- (Sarık, kemer vb.ni) Üzerine dolamak, üzerine sarmak.

ş. 039

sen Sen (ikinci tekil şahıs zamiri).

s. 020, 028, 054, 089, 092, 103, 126

s.+ den 071, 085, 105

s.+ i 072, 073, 074, 082, 085, 086, 091

s.+ iğ 071, 072, 076

s.+ misin 047

s.+ sin 066

s.+ üñle 048

sev- (Bir şey veya kimseye) Sevgi duymak, gönlünde ona karşı bir muhabbet beslemek, sevmek.

s.- düğümi 008, 022

s.- düğün 015, 020, 027

s.- düğünj 023

s.- en 123

s.- er 080

sevgili Sevgi duyulan, kendisine sevgi beslenen. ↔ **sevgülü, sevgülü.**

s. 122

sevgülü Sevgi duyulan, kendisine sevgi beslenen. ↔ **sevgili, sevgülü.**

s. 016

sevgülü Sevgi duyulan, kendisine sevgi beslenen. ↔ **sevgili, sevgülü.**

s. ol- Sevgili olmak, kendisine sevgi beslenen kişi olmak: 013

şı- (Bir kimseyi) Darıltmak, kırmak.

ş.- yamaz 063

sözün ş. → söz: 063

şığ- (Bir şey) Bütünüyle diğer bir şeyin içine girebil-
mek, sığmak.

ş.- maya 123

şığa- Sıvamak, kıvırmak, toplamak.

ş.- dı 042

şıra Birbiri ardınca veya yan yana düz ve doğru bir
şekilde dizilmiş kimselerin veya şeylerin ta-
mamı, dizi, saf.

şıra ş. Yan yana veya art arda dizilmiş sıralar
şeklinde, saf saf: 021

söyle- (Anlatmak istediği şeyi) sözle bildirmek, söy-
lemek.

s.- di 015, 052, 059, 070

s.- dügi 076

s.- me 067

s.- megil 081

s.- sin 067

söz 1. Söz, laf, kelam.

s.+ e 002

s.+ i 024, 036, 061, 075

s.+ in 056, 063

s.+ ler 076

s.+ in şı- Sözüünü kırmak: 063

2. Bir şeyi yapacağını veya yapmayacağını
kesin olarak bildirme, vaat, taahhüt.

s.+ iğe 019

s.+ iğe tur- Sözüünü tutmak: 019

suç Suç, günah, kabahat.

ş.+ in 060

ş.+ um 079

ş. it- Suç işlemek, kabahat işlemek: 116

sultân (< Ar. *sulṭān*) Hükümdar, padişah, sultan.

s.- ı kerem Cömertlik sultanı: 005

sücūd (< Ar. *sucūd*) Secde etme, secde.

s. kıl- Secde etmek: 003

sülük (Mecazi anlamda) Yapışık, sırnaşık, yaslan-
mış.

s. 044

sür- (Birine veya bir yere doğru) İtmek, uzatmak.

s. 100

Ş

şāh (< F. *šāh-šeh*) Padişah, hükümdar, şah.

ḥalīlullāh-ı ş.- ı muḥterem → ḥalīlullāh: 005

şefā'at (< Ar. *şefā'at*) Bir suçun bağışlanması veya bir
isteğin yerine getirilmesi için aracı olma.

ş. 099

şeytān (< Ar. *şeytān* < İbr. *šātān*) Şeytan, iblis.

ş.+ dan 083

şimdi (< *şu + imdi*) Şimdi, şu an.

ş. 057, 071

şöyle (< *şu + eyle*) Öyle, şu biçimde, şuna benzer, şu-
nun gibi, şu şekilde.

ş. 006, 016, 087

ş. it- Böyle yapmak: 087

T

tā (< F. *tā*) Bir şeyin bulunduğu, başladığı veya sona
erdiği yeri yahut zamanı anlatırken söze mü-
balağa katar. Genellikle dek, değin, kadar,
beri vb. edatlarla kullanılır.

t. 011, 125, 126

tamām (< Ar. *temām*) Bitme, tamamlanma, so-
na erme.

t. eyle- Bitirmek, tamamlamak: 121

t. işle- Bitirmek, tamamlamak: 022, 113

tañ Güneş doğmadan önceki alaca karanlık, fecir.

- t.+ layucağ** 017
- tanrı** Tanrı, Allah.
- t.** 065, 092
- t.+ dan** 009
- t.+ nuş** 032, 094
- tırak-** Tarakla tellerini birbirinden ayırmak, karışıklığını gidermek; düzeltmek; taramak.
- t.** 038
- t.- dı** 044
- t.- mağa** 043
- tarak** Saç, sakal ve tüylü şeylerin kıllarını birbirinden ayırmaya ve karışıklığını gidermeye yarayan dişli alet, tarak.
- t.** 043
- taş** Taş.
- t.** 082
- t.+ a** 112, 116
- t.+ ı** 112, 113
- t.+ ın** 092
- taşla-** Üzerine taş atmak, taşa tutmak.
- t.- dı** 053
- tatlı** İnsanın üzerinde iyi etki bırakan, hoşça giden, rahatlatan, yumuşak.
- t.** 056
- te‘alā** (< Ar. *te‘ālā*) “Şanı yüce olsun” anlamında olup Allah, Hak, Tanrı kelimelerinden sonra kullanılır.
- hak t. → hak:** 003
- tebdil** (< Ar. *tebdil*) Değiştirme, değiştirilme, başka şekle sokma.
- t.+ i** 120
- telbis** (< Ar. *telbis*) Doğrucu görünerek aldatma, gerçeği başka türlü gösterme, oyun, hile.
- t. idi** 088
- terk** (< Ar. *terk*) Bırakma.
- t. it-** Bırakmak, vazgeçmek: 020, 095, 097
- tez** (< F. *tiz*) Çabuk, hemen.
- t.** 118
- tizrek** (< F. *tiz* + T. *-rek*) Derhal, çabucak.
- t.** 048
- tokın-** Dokunmak, değmek, temas etmek.
- t.- a** 104
- tol-** (Bir duygu insanın içini, gönlünü...) Kaplamak, sarmak.
- t.- up** 051
- ton** Elbise.
- t.+ ları** 039
- t.+ larını** 045
- tur- 1.** Kalkmak, ayağa kalkmak.
- t.- dı** 042
- t.- gül** 030
- t.- ur** 017
2. (Bir yerde) Durmak, kalmak, bulunmak, beklemek.
- t.- mağıl** 028
3. Bırakmamak, terk etmemek.
- t.- maz mısın** 020
- t.- maduş** 019
- ķavliqe t. → ķavl:** 020
- söziqe t. → söz:** 019
4. Yardımcı fiil olarak süreklilik fiili yapar.
- örü t. → ör-:** 024, 025, 026, 033
- tut-** (Verdiği söz, ettiği yemin vb. için) yerine getirmek, gereğini yapmak, gerçekleştirmek.
- t.- a** 094
- t.- mağ** 032
- t.- maya** 062

buyruk **ç.** → **buyruk**: 062, 094

çuy- İşitmek, duymak.

ç.- dı 072

U

ur- 1. (Elini veya elindeki bir şeyi bir yere) Hızla indirmek, hızla çarpmak.

u.- dı 083

u.- dum 087

2. Sürmek, dokundurmak.

u.- dı 046

urucu Vuran, kesen.

yol u. → **yol**: 066

uşlu Akıllı, söz dinleyen, edepli.

u. 091

uş Şimdi, işte.

u. 073, 074, 086

uy- (Kişi için) Davranışlarını o kimseye göre ayarlamak, ona uygun davranmak, onun yolunu izlemek, bağlı kalmak, tabi olmak.

u.- a 091

uyan- Uyku durumundan çıkmak, uyanmak.

u. 024

u.- dı 029

uyhu Uyku. ↔ **uyku.**

u.+ dan 033, 034

u.+ ya var- Uykuya dalmak, uyumak: 007

uyku Uyku. ↔ **uyku.**

u.+ dan 029

u. gel- Uyku bastırmak, uykusu gelmek: 014

uyu- Uyku durumunda bulunmak, uyumak.

u.- dı 014

u.- madı 010

Ü

ü (< F. u) “Ve” bağlacının sessiz harfle biten kelimelerden sonraki okunuşu.

dün ü. gün → **dün**: 011

ümitiz (< F. *umīd / umīz*) Arzu edilen, olması istenen bir şeye duyulan beklenti, umut, ümit.

ü.+ im 047

ünde- Çağırarak, seslenmek.

ü.- r 073

V

var- 1. Gitmek, yürümek.

v. 081

v.- dı 054, 055

v.- mağıl 075

v.- up 017, 049, 092

2. Bir hâle girmek, o hâl üzere olmak, o hâle dalmak.

v.- maz idi 007

uyhuya v. → **uyhu**: 007

var Mevcut olan, bulunan, tamam, hepsi.

v.+ -ıdı 016, 021

vaşiyyet (< Ar. *vaşiyyet*) Bir kimsenin sözlü veya yazılı olarak bildirdiği, ölümünden sonra arkasından yapılmasını istediği şey; vasiyet.

v. kııl- Öldükten sonra ne yapılmasını istediğini bildirmek: 106

vāz (< F. *vāz*) Bırakma, terk.

v. 047

ve's-selām (< Ar. *ve's-selām*) “İşte o kadar, son söz bu” anlamında sözü kısa kesmek için kullanılır.

v. 127

vir- 1. Birisine eriştirmek, iletmek, alması için ona doğru uzatmak.

v.- dı 110

2. (Bir şeyi karşılık beklemeden birine) Bırakmak, başışlamak.

v.- dim 025

v.- gil 008, 025

3. Göndermek.

v.- di 073

4. Anlamca kaynaşmış-deyimleşmiş birleşik fiiller yapar.

v. 017, 049, 083, 127, 128

v.- elüm 002

v.- medüj 019

ķurbān v. → ķurbān: 019

şalavāt v. → şalavāt: 002, 017, 049, 083, 127, 128

viribi- Göndermek.

v.- dūj 054

vüçüd (< Ar. *vucūd*) İnsan veya hayvan gövdesi, beden.

v. ķıl- Vücut vermek, vücut meydana getirmek: 003

Y

ya Veya.

y. 096

yā (< Ar. *yā*) Ey (Seslenme ünlemi).

y. 020, 027, 114, 116, 120

yaķ- Acıtmak, yakmak.

y.- mayın 101

yüregini y. → yürek: 101

yalvar- Dilemek, istemek, yalvarmak, dileğinin yapılmasını ısrarla istemek.

y.- dı 011

yan Kat, huzur, nezd.

y.+ ina 052

yan- Yanmak, tutuşmak, alev almak.

y.- am 104

oda y. → od: 104

yarak Hazırlık.

y. ķıl- Hazırlık yapmak: 043

yarat- (Allah) Yoktan var etmek, halketmek.

y.- an 050

yarın Ahret günü.

y. 104

yat- Uyumak, yatmak.

y.- dı 030

y.- ursın 024

yavız Fena, kötü. ↔ **yavuz.**

y. 090

yavuz Fena, kötü. ↔ **yavız.**

y. 051, 064, 068, 069

yer Ayakla basılan, ayakların altında bulunan yüzey, zemin.

y.+ dedür 099

y.+ e 078, 100

y.+ ine gel- Yapılmak, gerçekleştirilmek, olmak: 120

y.+ ine getir- İstenileni, gerekeni yapmak: 026

yet- Götürmek.

y.- er (yeder) 017

yetmiş Yetmiş sayısı.

y. 031, 098, 110

yigrek Çok iyi, daha iyi.

y. 036

yine Yine, bir daha, tekrar, gene, yeniden.

y. 018, 019, 023, 030

yol Yol, gidilen yer, reh.

y. 036, 066

y.+ a 048

y.+ dan 090

y.+ ina 093

y. gözle- Uzaktan gelmesi muhtemel bir yol-
cuyu beklemek: 036

y. urucu Yol kesen: 066

y.+ a bakdur- Yola baktırmak, bekletmek: 048

y.+ dan çıkar- Doğru yoldan ayırmak, kötü-
lüğe saptırmak: 090

y.+ ina düş- Yola çıkmak, yolculuğa başla-
mak: 093

yu- Yıkamak, temizlemek.

y. 038

y.- ğıl: 028, 030

kana y. → kan: 028, 030

yürek Kalp, gönül, yürek.

y.+ ini (yüregini) 101

y.+ ini yak: Acı vermek, üzme: 101

yüri- Yürümek, gitmek.

y. 081

yüz (1) Yüz sayısı.

y. 016, 018, 021

yüz (2) Surat, çehre.

y.+ in 046, 055, 056, 096

y.+ ine 046

y.+ ümi 100

y.+ ünje 101

y. yüze Karşı karşıya, yüzleri birbirine dönük
olarak: 099

Z

zahmet (< Ar. *zahmet*) Sıkıntı, güçlük, zorluk, ezi-
yet.

z.+ le 057

zamān (< Ar. *zamān*) Zaman, vakit, süre.

z. 001

zīrā (< F. *zīrā*) Çünkü, şundan dolayı.

z. 063, 072

5.2. Arapça İbareler Dizini

fā‘ilātün fā‘ilātün fā‘ilāt (< Ar. aruz ölçüsü) Aruz öl-
çüsünün Remel bahrinin kalıplarındandır.
Türk edebiyatında en çok kullanılan kalıp-
lardandır. Pek çok mesnevi bu kalıpla yazıl-
mıştır.

f. 128

len tenālū’l-birra hattā tunfiķū (Âl-i İmrân suresi,
92. ayetten) “Sevdiğiniz şeylerden Allah yo-
lunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsi-
niz.”

l. 013

6. Eserin Söz Varlığının İncelenmesi

Bu bölümde *Destân-ı İsmâîl* mesnevisi üzerine yapılan dizinden hareketle söz varlığı incelemesi yapılacaktır. İnceleme şu üç aşamadan oluşacaktır: 1. Dizinde yer alan madde başlarının alfabetik olarak dağılımı 2. Dizinde yer alan madde başlarının ait olduğu dillere göre dağılımı 3. Dizindeki madde başlarının kelime kategorisine (isim/fil) göre dağılımı.

6.1. Madde Başlarının Alfabetik Dağılımı ve Sayısal İstatistikleri

Ön Ses	Madde Başı	
	Sayı	Oran %
a	33	8.43
b	46	11.76
c	7	1.79
ç	9	2.30
d	32	8.18
e	13	3.32
f	3	0.76
g	23	5.88
h	19	4.85
ı	1	0.25
i	18	4.60
k	40	10.23
l	2	0.51
m	9	2.30
n	12	3.06
o	9	2.30
ö	7	1.79
p	5	1.27
r	3	0.76
s	28	7.16
ş	5	1.27
t	21	5.37
u	9	2.30
ü	3	0.76
v	8	2.04
y	23	5.88
z	3	0.76
Toplam	391	%100

6.2. Madde Başlarının Ait Olduğu Dillere Göre Dağılımı

	Madde Başı	
Dil	Sayı	Oran %
Türkçe	270	69.05
Arapça	76	19.43
Farsça	35	8.95
Farsça + Arapça	2	0.51
Farsça + Türkçe	2	0.51
Kişi Adları	6	1.53
Toplam	391	%100

6.3. Madde Başlarının İsim / Fiil Olma Durumuna Göre Dağılımı

	Madde Başı	
Kelime Türü	Sayı	Oran %
İsim	275	70.33
Fiil	116	29.66
Toplam	391	%100

7. Sonuç

Aksaraylı İsmâ, XIV. yüzyılda veya buna yakın bir dönemde yaşamış meddah bir şairdir. Adından anlaşılacağı üzere Konya ve Aksaray çevresinde yaşamıştır. Onun Beylikler Dönemi'nde ve özellikle Karamanoğulları Beyliği Dönemi'nde (1250-1457) yaşadığını düşünmek hiç de yanlış olmayacaktır. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla Arapça ve Farsçaya vâkıf olacak derecede iyi bir eğitim almıştır. Sade ve akıcı bir halk Türkçesi ile yazdığı eserleri şehir, köy ve kasabalarda icra etmiştir. Beylikler ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde yaşayan pek çok şair gibi İslam dini ile ilgili dinî ve ahlaki çizgide eserler yazmıştır. Bu dönemdeki pek çok meddah geniş halk kitlelerine İslam dini ile ilgili bazı basit bilgileri bu eserler yoluyla aktarmışlardır. Bu çalışmada, Aksaraylı İsmâ'nın *Destân-ı İsmâ'îl* adlı mesnevisi ele alınmış ve incelenmiştir. Eser ve yazarla ilgili ulaştığımız bazı sonuçlar şu şekildedir:

1. Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'i Allah yolunda kurban etmek istemesi olayının ana kaynağı Tevrat'tır. Yahudi ve Hristiyan kaynakları burada kesilmek istenen kişinin İshak olduğunu kabul ederler. İslam kaynaklarında bu konuyla ilgili her iki görüş de vardır ancak Türk edebiyatı ve Türk düşünce dünyasında bu kişinin Hz. İsmail olduğu düşüncesi öne çıkmıştır.

2. Aksaraylı İsmâ'nın *Destân-ı İsmâ'îl* adlı eserinin Türk edebiyatında bu konuda yazılmış ilk eser olması büyük olasılıktır. Kaynaklar bu konuda Abdülvâsi Çelebi'nin (öl. 1414-15) *Halilname* adlı eserini ilk eser kabul etmektedirler. Ancak Aksaraylı İsmâ, çok büyük ihtimalle XIV. yüzyılda ve Karamanoğulları Beyliği Dönemi'nde yaşamıştır.

3. Aksaraylı İsmâ, bir eserinde Mevlâna ve oğlu Sultan Veled'i övmektedir. Bu durum onun Mevlevî çevrelerle yakından ilgili olduğunu göstermektedir.

4. Aksaraylı İsmâ'nın *Destân-ı İsmâ'îl* mesnevisinde anlattığı konu Kur'an ve İslami literatüre uygundur. Şair, İslam kaynaklarından aldığı bu konuyu mesnevi nazım şeklinde hikâyeleştirmiştir.

5. Eserde, Hz. İbrahim'in Allah yolunda en sevdiği varlık olan oğlu İsmail'den vazgeçmesi ve onu Allah yolunda kurban etmek istemesi anlatılmaktadır. Eserdeki ana mesaj Kur'an'dan alınan bir surede de açıkça ortaya konmuştur: "*Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.*" (Âl-i İmrân suresi 92). Hz. İbrahim, durumu Hz. İsmail'e bildirdiğinde kendisi bu emre karşı tam bir teslimiyet göstermiştir.

6. Aksaraylı İsmâ'nın *Destân-ı İsmâ'îl* mesnevisinin çalıştığımız nüshası (06 Mil Yz A 6823/5) 128 beyitten oluşmaktadır. Tespit ettiğimiz nüshalar arasında en çok beyit barındıran nüsha budur.

7. Eserin çalıştığımız nüshasında yazar adı geçmemektedir. Yazar adı Vasfi Mahir Kocatürk'ün özel yazmaları arasında bulunan ve Ankara Millî Kütüphaneye verilen 06 Mil Yz A 3881/5 nüshasında geçmektedir.

8. Kur'an'da Hz. İsmail'in adı açıkça geçmemektedir ve annesi Hacer'den de hiç bahsedilmemektedir. Hz. İsmail ile ilgili hadislerde de oldukça az bilgi vardır. Bu durumda Aksaraylı İsmâ, eserini oluştururken gelenekten, bu konudaki başka eserlerden ve diğer İslami kaynaklardan yararlanmış olmalıdır. Bu da yazarın Arapça, Farsça gibi yabancı dillere vâkıf olduğunu ve iyi bir eğitim aldığını gösterir.

9. Eserde yer ve zaman kavramları belirsizdir. İslam kaynakları bu olayın Mekke'de Kâbe'ye yakın bir dağda gerçekleştiğini belirtmektedir. Yahudi geleneğinde ise Moriyya diyarında bir dağda bu olay gerçekleşmiştir. Belirtilen bu bölgenin tam olarak neresi olduğu belli değildir. Zaman kavramı ise hiç belli değildir. Hz. İbrahim'in MÖ 2200-2000 arasında bir dönemde yaşadığı rivayet edilmektedir. Bu olay, Hz. İbrahim'in yaşlılık döneminde (86 yaşından sonra) gerçekleşmiştir.

10. Eserin dili Eski Anadolu Türkçesi dil özellikleri taşımaktadır. Ancak eserin geç dönemde istinsah edilmesinden dolayı sonraki dönemlere ait dil özellikleri de esere

etki etmiştir. Böylelikle eser dil özellikleri bakımından çok katmanlı bir yapı arz etmektedir. Bu dil özellikleri Eserin Dili Üzerine Notlar kısmında incelenmiştir.

11. Eserin söz varlığının 275'i (%70.33) isim ve isim soylu kelimelerden, 116'sı (%29.66) fiillerden oluşmaktadır.

12. Eserin söz varlığı incelendiğinde toplam madde başları sayısı 391'dir. Eserdeki Türkçe kelimelerin sayısı 270 (%69,05), Arapça kelimelerin sayısı 76 (%19,43), Farsça kelimelerin sayısı 35 (%8,95) şeklindedir. Eserde 6 adet de (%1,53) kişi adı geçmektedir. Eserde Türkçe kelimelerin bu kadar çok olması eserin halk için yazıldığını göstermektedir. Bu tür halk hikâyeleri halkın kullandığı son derece sade ve akıcı bir Türkçe ile yazılmaktadır. Eserde var olan yabancı kelimeler de günlük hayatta kullanılan son derece basit ve genelde İslam dini ile ilgili kelimelerdir. Bu nedenle bu eserler Türk dili, edebiyatı ve kültürü açısından son derece önemli eserlerdir.

8. Kısaltma ve İşaretler

8.1. Kısaltmalar

Ar. = Arapça.

bk. = Bakınız.

Çev. = Çeviren.

F. = Farsça.

H. = Hicrî.

Haz. = Hazırlayan.

k.a. = kişi adı.

M. = Miladi.

vb. = Ve benzeri.

vd. = Ve diğerleri.

8.2. İşaretler

[] Beyitlerin çevirisi köşeli parantez içerisinde gösterilmiştir.

(?) Şüphe belirtir.

() Çeviride fazladan eklenen kelimeleri gösterir.

< Kelimenin kaynağını gösterir.

> Kelimenin sonraki şeklini gösterir.

- + 1. İsim tabanına gelen ek 2. Birleşik kelimelerin birleşimini gösterir.
- Fiil tabanına gelen işaret.
- / Bir kelimenin farklı şekillerini gösterir.
- // Farklı türden örnekler arasındaki geçişi gösterir.
- Bakınız.
- ↔ Karşılaştırınız.

Kaynakça

- AKALIN, Ş. H. vd. (2011). Yazım Kılavuzu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKAR, M. (1987). Türk Edebiyatında Manzum Miraçnameler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- AYVERDİ, İ. (2006). Misalli Büyük Türkçe Sözlük I-III, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- BÜCÜK, T. (2013). İsmail Malatî'nin Destan-ı İsmail Adlı Eseri (Transkripsiyonlu Metin, Dil Bilgisi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- CLAUSON, Sir G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, Oxford: Oxford University Press.
- ÇAĞBAYIR, Y. (2007). Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı, Ötüken Türkçe Sözlük I-V, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- DEMİRCİ, Ü. Ö. & Ş. KORKMAZ (2008). Şeyyâd Hamza, Yûsuf ve Zelfihâ (Giriş-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Dizin ve Sözlük-Tıpkıbasım), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- DENY, J. (2012). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DEVELLİOĞLU, F. (2007). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DİLÇİN, C. (1991). Mes'ûd Bin Ahmed, Süheyl ü Nev-Bahâr (İnceleme-Metin-Sözlük), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EDİSKUN, H. (2007). Türk Dil Bilgisi (Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ERGİN, M. (1993). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- GÜLDAŞ, A. (1996). Abdülvasî Çelebi: Halilname, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜLSEVİN, G. & E. BOZ (2007). Eski Anadolu Türkçesi, Ankara: Gazi Kitabevi.
- GÜLSEVİN, G. (2007). Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HARMAN, Ö. F. (2000). “İbrâhim”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 21, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 266-272.

HARMAN, Ö. F. (2001). “İsmâil”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 23, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 76-80.

İZMİRLİ, İ. H. (1977). Kur’ân-ı Kerim Türkçe Anlamı (Ma’âni-i Kur’ân), İstanbul: Eren Yayınları.

KANAR, M. (2011). Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, İstanbul: Say Yayınları.

KARAMAN, H. et al. (2007). Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

KAVRUK, H. (1999). Eski Türk Edebiyatı’nda Mensûr Hikâyeler, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

KOCASAVAŞ, Y. (2004). Türkçede Şahıs Zamirleri, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KOCATÜRK, V. M. (2016). Büyük Türk Edebiyatı Tarihi, 3. Baskı, İstanbul: İkü Yayınevi.

KORKMAZ, [BULUT] T. (2017). Arzu ile Kanber Hikâyesi [Milli Kütüphane Nüshası 06 Mil Yz A 8618 ve Konya Nüshası 42 Kon 1882/2], (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KORKMAZ, Ş. & T. KORKMAZ BULUT (2019). “Eski Edebiyatımızda Hırsızlık Konulu Mensur Bir Hikâye: Hikâyet-i Uğru Abbâs”, Hırsızlık Kitabı, Ed. E. GÜRSOY-NASKALI, Kitabevi Yayınları, İstanbul: 467-478.

KORKMAZ, Ş. (2012). Eski Anadolu Türkçesine Ait Bir Manzum Hikâye Mecmuası (İnceleme-Metin-Çeviri-Dizin ve Tıpkıbasım), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul. (Yayımlanmamış Doktora Tezi)

KORKMAZ, Ş. (2020). “Eski Anadolu Türkçesi Dönemine Ait Bir Hikâye: Aksaraylı İsâ: Hikâyet-i Şuhmâ [06 Mil Yz A 6823/2]”, Journal of Old Turkic Studies, 4/1: 98-151.

KORKMAZ, Z. (2007). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KORKMAZ, Z. (2011). Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Örnekleriyle Türkçe Sözlük I-IV (1995). Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

ÖZALP, N. A. (2014). Hikâye-i Mevlidi’n-Nebi (Mevlid Hikâyeleri), İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

ÖZKAN, M. (2000). Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, İstanbul: Filiz Kitabevi.

SARI, M. & V. BALKAN (2000). “Kazim Meçi’nin Karaçayca “Ak Koçhar” (İsmail) Kıssası”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 9: 184-201.

STEINGASS, F. J. (1975). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Beirut: Librairie du Liban Publishers.

Şemseddin Sâmî (1985-1986). *Temel Türkçe Sözlük I-III (Sadeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-ı Türkî)*, İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları.

TIETZE, A. (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı I: A-E*, İstanbul-Wien: Simgurg Yayınları.

TİMURTAŞ, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi (Gramer-Metin-Sözlük)*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü I-XII (1993). 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

UZUN, M. (2000). “İbrâhim (Türk Edebiyatı)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 272-273.

UZUN, M. (2001). “İsmâil (Türk Edebiyatı)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 23, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 80-82.

WENSINCK, A. J. (1967a). “İbrâhim”, *İslâm Ansiklopedisi*, 5/II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara: 878-879.

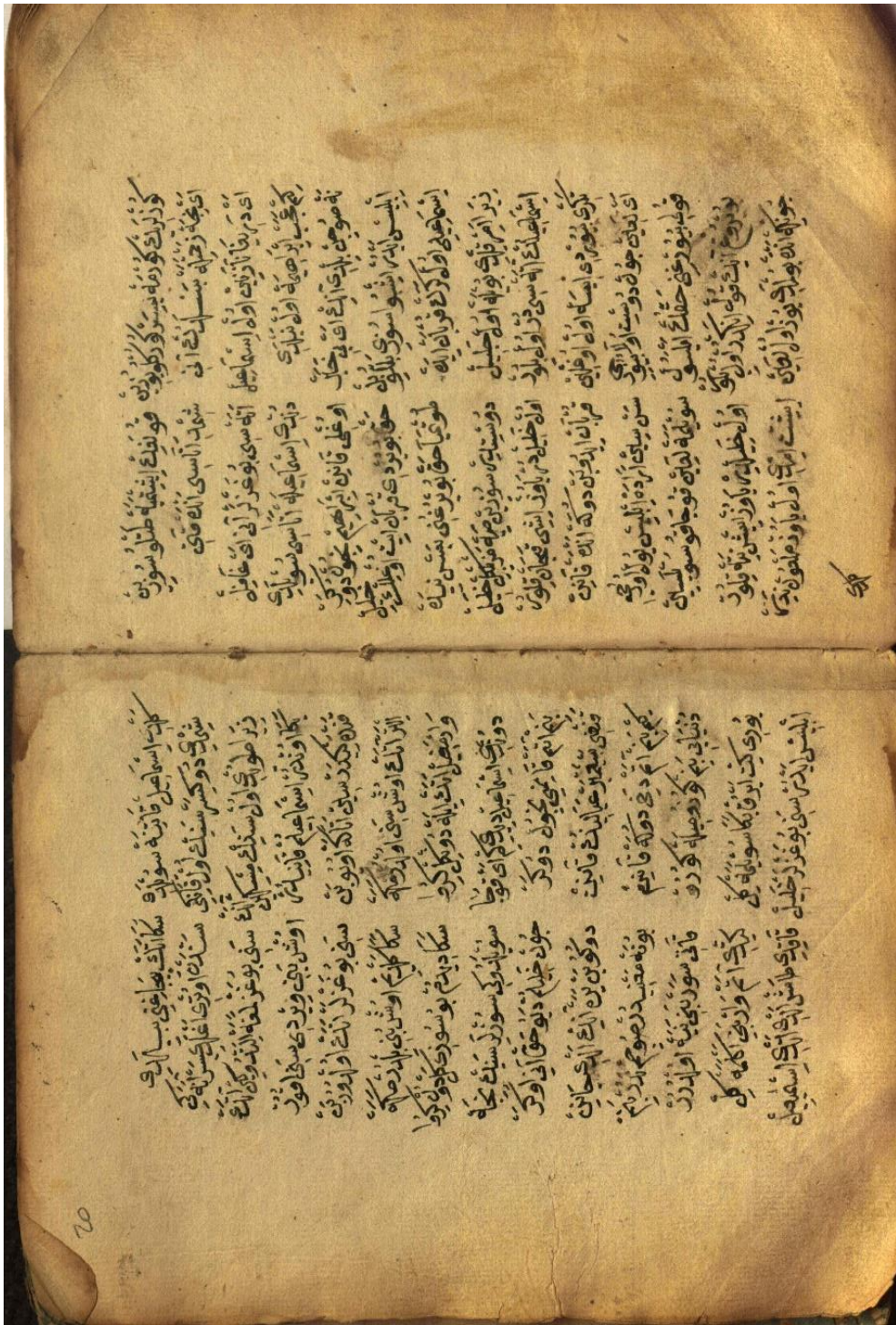
WENSINCK, A. J. (1967b). “İsmail”, *İslâm Ansiklopedisi*, 5/II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1110-1111.

XIII. *Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I-VIII* (1996). 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

TIPKIBASIM

Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 6823/5, 17b-18a

Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 6823/5, 19b-20a

بجا في قافر حليل جالدي طاشه
 كسدي بجا قاراطا في سنده يا
 تمام بجومه اشكرك بواشدي
 كسده ديدني بقرن رب الجليل
 جملة ارك بوز وعنه هو لودر
 يانه قلدي جوده اشيا حيل باشه
 حتى جيل حبر اينا قلدي خطاب
 قوتار اولدي ودا اولون جاي
 قوج كوزدي قشبان ايجوت جيل نيل
 تيرينه كلاري يا ايراهيم دورشكو
 عجة تمام ايلدم من دورت ارشون
 اشيا عبادت سوكل كليل ديدك
 دورت دورتار نسته ايا حيا
 دورتيلوز حفر عز اولدي حيف
 اشيا عبادت دورينه در زمان اولدي
 تا حيا غلده نفسك حيا كيا سيات
 قوت سكرات مصطفا بيه والسلام
 مصطفا نيك روحنه ويره صلوات

سويله ايجان كو شياك
 بركي بوزنه مراد المش وكون
 بوسوز اولدي بر حكايت ايدلوم
 حسي بغير كوت ايدل حجب
 الا كوزون دعا قلدي صمان
 حمر كل كلوش ويا شياك حاليه
 سويلدي حسي بيه كالي سس قس
 شوقله لاله الا الله دور
 حوتله حسي دكلاري اشيو سوزي
 دوي بوزده جوم شياك باش
 تاله بده حيرت سن اله سون
 دنيا ده سلطه ايدوم خايت اولو
 كلكر بوجك صا غشيو غوج
 وار ايدم اوزن ايدم برك شر و شينم
 اوله بدي نيك قويم حيا اولدي
 دور قوشن باشلري القوم ايد

جان النداي كوزور دوزه
 كسيه صر كوزور
 اصل داست ايدن زوايت ايدلوم
 بونه اصل باشه كان بلسم حبر
 دله كلاري سن ايدم اوزن
 كلكر الشياك ايدل حيا ايه
 كسدي حالي حيا ايد سس
 سن سن حسي روح الله دور
 اذ ايدون يا شياك طولاري كوز
 سويله كوزور اوله زين فاش
 بزومك اجماله حيت قله سس
 القوم كوزور حريم طول سطلو
 قول قول اوش اقلجم جوم خدي
 عيش ايدردن دن كوزن ايدلوم
 بيا اولن قويم كوزور ايدلوم
 ايدلوم سويله سويله ايدلوم

Millî Kütüphane 06 Mil Yz A 6823/5, 21b-22a